

Володимир М. Цигилик

Питання поховального обряду населення верхнього Наддністров'я перших століть нашої ери (За матеріалами могильника в Болотні)

Для розуміння історичних процесів, що відбувались на рубежі та в перших століттях нашої ери на території східноєвропейського Лісостепу, важливе значення має вивчення району Верхнього Наддністров'я. В силу географічного розташування цей район був місцем стику різноетнічних груп населення Центральної та Південно-Східної Європи, що просувались сюди з заходу, сходу, півдня. Досить вказати, що з північного заходу сюди проникають пшеворські племена, з північного сходу цю територію освоює зарубинецьке населення, з південного заходу надходять дакійська людність, з півдня окремі групи сарматів. Всі вони вступають між собою у складні взаємовідносини, внаслідок чого виникали культурні новостворення, які залишили свій слід у ранній історії народів Центральної та Східної Європи. Складність цього

історичного процесу знайшла відображення у матеріальній культурі, виробничій діяльності населення. Розуміючи, що місце і роль кожної із згаданих груп населення, в тому числі і ранніх слов'ян можна визначити шляхом порівняння залишених ними пам'яток, здобутих при їх дослідженні матеріалів, значної уваги заслуговують могильники, поховання яких творять закриті комплекси. В цьому плані широко вивченими є могильники липицької культури, особливо після робіт, проведених автором за останніх п'ятнадцять років. Могильники і обряд захоронення високорозвинутих культур, до яких є всі підстави зарахувати липицьку культуру, вважаються одними з найважливіших етнокультурних показників. Зрештою, з відкриття і дослідження могильника у Верхній Липиці розпочалось вивчення липицької культури.

МОГИЛЬНИКИ ТА ОКРЕМІ ПОХОВАННЯ ЛИПИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Верхня Липиця. Першою пам'яткою, з якої почалось дослідження липицької культури і яка дала назву самій культурі, був могильник в с. Верхня Липиця, Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл. Виявлений випадково в часі будівництва залізниці на відтинку Рогатин-Бережани-Тернопіль, він досліджувався І. Коперницьким у 1889–1890 рр. Було виявлено 60 тілопальних поховань та сім тілопокладень, а також три великих вогнища. Матеріали довгий час залишались неопублікованими, а в тодішній літературі появились про нього лише короткі згадки¹. Вперше для наукових цілей результати досліджень могильника були використані К. Гадачеком у 1911 році. На його думку матеріали могильника дозволяють говорити про нову культуру, що розвинулась під впливом класичного світу².

¹ Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne, Kraków, 1891, s. 30, 162, 192; E. Pawłowicz, *Wystawa archeologiczno-bibliograficzna Instytutu Staurap*, [w:] Przewodnik naukowo-literacki, Lwów, 1898, s. 4.

² K. Hadaczek, *Kultura dorzecza Dniestru w epoce cesarstwa rzymskiego*, „Materialy Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne”, t. 13, Kraków, 1912, s. 23–26.

Гринів. Другою поховальною пам'яткою став могильник у с. Гринів Пустомитівського р-ну Львівської обл., що розкопувався М. Ю. Смішком у 1930 році. На незнищеній будовами площі вдалось виявити 12 поховань. Всі вони були тілопальними і залягли на глибині 0,45–0,5 м.

Матеріали могильника у Верхній Липиці, з яких М. Ю. Смішкови вдалось ідентифікувати 37 поховань та Гринівського могильника стали основою для ширшого вивчення не тільки поховального обряду, але й липицької культури в цілому. Результатом цього був вихід монографії М. Ю. Смішка³.

Детальний аналіз кераміки, виробів з металу, скла, прикрас, та інших знахідок, наведення численних аналогій для них, вивчення поховального обряду дали можливість досліднику розглянути ряд питань, що стосуються життя населення Наддністров'я в перших століттях нашої ери. Липицька культура пов'язується автором з осілим землеробським населенням, що займалось також тваринництвом, ремеслами. Час перебу-

³ M. Śmiszko, *Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej*, Lwów, 1932.

вання цієї людності на згаданій території визначався I–II ст.н.е. Дослідником переконливо, на основі розгляду ряду питань, як території поширення, походження, етнічної приналежності було доказано існування окремої, липицької культури.

Колоколин. Незвичайною пам'яткою для вивчення поховального обряду дакійського населення на нашій території є багате поховання в с. Колоколин Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл., досліджене М. Ю. Смішком у 1935 році.

В бічній частині насипу кургану виявлено одинокі тілопокладення. В процесі орання воно було трохи зруйноване: від кістяка залишився лише череп, а поблизу нього ряд металевих предметів. Це чотири бронзових фібули, окуття до пояса, пряжка, уламки бронзового пояса, бронзова ручка посуду, оздоблена маскою Пана, уламки срібних пластинок та ніжок, що походять з сакрального (?) столика. Датоване поховання початком нашої ери⁴.

Звенигород. Могильник біля села Звенигород Пустомитівського району Львівської області розкопувався І. К. Свешніковим в 1953–1955 рр. Виявлені поховання були зараховані до липицької культури. Однак, ознайомлення з результатами розкопок, зокрема, аналіз матеріалів вказує на певні особливості, на яких спробуємо зупинитись детальніше. В східній частині Звенигорода на урочищі Загумінки було відкрито тілопокладення та тілопокладення. В тілопокладенні було знайдено предмети озброєння. Зброя, зокрема, умбон щита, шпори, фрагменти піхви меча, ніж, частини окуття пояса, кам'яний брусок виявлені також біля тілопокладення. Всі ці предмети мають відповідні аналогії і відносяться до пшеворської культури.

Двадцять поховань, з них 12 тілопокладення та вісім тілопокладень відкрито на могильнику в урочищі Гоева гора. Вони датовані І. К. Свешніковим I–III ст. н.е.⁵

Ознайомлення з доступними результатами досліджень дало В. М. Цигилику підстави зарахувати вісім тілопокладення до пшеворської культури⁶. Твердження Д. Н. Козака, що пшеворськими можна вважати лише три поховання, позбавлені відповідної аргументації⁷. Тим більше, що самим же Д. Н. Козаком в північній частині Гоевої гори, на південно-західному краю могильника виявлено цілу групу пшеворських поховань, які згаданим дослідником подаються як пшеворський могильник.

Згадані вище вісім тілопокладень за орієнтацією кістяків діляться І. К. Свешніковим на два типи. Кераміки липицької культури, якщо не рахувати дрібних фрагментів над одним зруйнованим похованням, не виявлено. Для однієї миски, що знайдена на похованні № 17, аналогій в липицькій культурі, як і взагалі, не наводиться. З цього

⁴ М. Śmiszko, *Stanowisko wczesnorzymskie w Kotokolinie, pow. Rohatyński*, „WA”, t. 13, 1935, s. 155–164.

⁵ І. К. Свешніков, *Могильники липицької культури в Львівській області*, „КСИИМК”, вш. 68, 1967, С. 63–70.

⁶ В. М. Цигилик, *Населення Верхнього Подністрів'я перших століть нашої ери*, Київ, 1975, С. 71–72.

⁷ Д. Н. Козак, *Могильник початку нашої ери у с. Звенигороді на Львівщині*, „Археологія”, т. 25, 1978, С. 105.

виходить, що зараховувати ці поховання до липицької культури немає достатньої підстави. В п'яти похованнях, що віднесені до другого типу, інвентар складають ніж, кільце від окуття піхви меча, фібула III ст.н.е. Кераміка зовсім відсутня. Тому дати чітке визначення їх етнокультурної приналежності немає можливості.

В 1974 році під час земляних робіт, що проводились М. Г. Великачем на території своєї садиби, що розташована в північній південного схилу Гоевої гори, було знайдено тілопокладення. Розкопками, проведеними Д. Н. Козаком на площі в 300 м² відкрито 24 поховання (ще одне знайдене випадково) та яму невідомого призначення. Виявлені поховання були подані, як окремих могильників⁸, хоча досліджена площа є південно-західним краєм згаданої Гоевої гори. Тому на нашу думку і поховання, досліджені І. К. Свешніковим і ті, що досліджені Д. Н. Козаком можна вважати приналежними до одного могильника. Не суперечить цьому і сам характер поховань.

Всі відкриті Д. Н. Козаком поховання тілопокладення, з них 23 урнові та два ямні (купки кальцинованих кісток, а біля них пряслице та залізний ніж). Аналіз керамічного матеріалу дозволив досліднику виділити 14 липицьких та 9 поховань пшеворської культури. Разом з тим в обряді захоронень особливої різниці не спостерігається. Основою поховального обряду були традиції, характерні для носіїв липицької культури, а пшеворськими елементами – супроводження поховань уламками повторно перепаленої кераміки, наявність зброї в похованнях. Можна повністю погодитись з Д. Н. Козаком, що найконсервативнішим елементом в поховальному обряді обох груп населення був вибір урни, хоч ця ознака поступово втрачається пшеворською людністю⁹. В цілому пам'ятка має синкретичний характер з явною перевагою липицького поховального обряду.

Чижикив. В 1955 р. при копанні фундаментів для колгоспних господарських споруд було частково зруйновано поховання. Декілька бронзових та глиняних предметів було передано у відділ археології теперішнього Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Археологічною експедицією відразу було обстежено місце захоронення та відкрито решту поховання¹⁰.

Проведеними роботами було встановлено, що поховання являло собою тілопокладення. Орієнтація головою на північ. На одній з кісток ступні простежено рештки зітлілого войлоку з слідами мідного окислення. Поруч лежала бронзова пластина з двома заклепками. З цього ж поховання походить бронзова ойнохою з широкою масивною ручкою, оздобленою зображенням лева, бронзова півсферична миска на ільцевому піддоні, бронзова ручка патери, оздоблена реалістичним зображенням бар'янчої голівки, дві невеликі бронзові шпори з фігурною основою і тонкими шипами, маленька бронзова накладка

⁸ Д. Н. Козак, *Могильник початку нашої ери...*, С. 96–107.

⁹ Д. Н. Козак, *Могильник початку нашої ери...*, С. 106.

¹⁰ М. Ю. Смішко, *Богатое погребение начала нашей эры в Львовской области*, „СА”, 1957, № 1, С. 238–243.

півовальної форми з двома півокруглими вирізами зверху. Кера-мічні вироби засвідчені ліпною чашею на високій порожнистій ніжці, малим товстостінним горщиком з легко розхиленими вінцями, нижньою частиною гончарного горщика.

Поодинокі поховання з Чижикова не можна трактувати як звичайне поховання липицької культури. Перераховані вище бронзові предмети без сумніву є римськими виробами і згідно аналогій віднесені до I ст. н. е.¹¹. Як і поховання в Колоколині, воно належало представнику племінної

верхівки і є ознакою процесу соціального розшарування в середовищі ли-пицького населення.

Заліски. В літературі зафіксовані дані про відкриття у 1932 році Я. Пастернаком поодинокого поховання біля села Заліски Жидачівського району Львівської області, недалеко від відомого на сьогодні поселення¹².

Незвиська. Одне тілопальне поховання відкрите на території школи в селі Незвиська Городенківського району Івано-Франківської області. Короткі відомості про нього знаходяться в автора.

МОГИЛЬНИК В СЕЛІ БОЛОТНЯ

Найширше дослідженою поховальною пам'яткою на Верхньому Наддністрів'ї є могильник в селі Болотня Перемишлянського району Львівської області. Пам'ятка відкрита випадково у 1953 році під час будівництва колгоспних стаєнь. Одне зі знайдених поховань було тілопальним, а друге – тілопокладенням. Оскільки обидва поховання були зруйновані робітниками, то говорити про їх характер більш детально немає достатніх даних. Відомо, що в похованнях був глиняний посуд, наконечники списів, шило, але встановити, з яким похованням ці речі пов'язані, є неможливим. Могильник розташований на західній околиці села в урочищі Оселища (Веселища), яке являє лагідний південний схил біля підніжжя Винної гори. В 300 м на південь проходить шосе Перемишляни-Бережани, з південного заходу знаходиться підвищення Горб, з заходу неширока долина, з південного сходу розташована школа, церква, крайні будівлі села. Роботи по обстеженню могильника та незначні розкопки на могильнику, точніше біля фундаментів будівлі були проведені І. К. Свешниковим у 1954 році. Виявлені ним три тілопальні поховання як за обрядом, так і за супроводжуючим інвентарем є приналежними до липицької культури. Три тілопокладення за характером захоронення не були однаковими. Одне з них було прикрите шаром деревного вугілля, обгорілих жердин. Очевидно, тут маємо результати незакінченої кремації (вогнище горіло лише протягом короткого часу). Друге поховання, що знаходилося в чотирикутній ямі, супроводжувалось поставленим біля голови ліпним опуклобоким горщиком з чотирма гудзками на найбільшій випуклості бочків та скупченням вуликів. Третє поховання було зруйнованим і без супроводжуючого інвентаря.

Згаданий ліпний горщик з другого тілопокладення, дві бронзові, сильнопрофільовані фібули з двох тілопокладень дозволяють зарахувати їх до липицької культури.

Ще одне тілопальне поховання було викинуте екскаватором у 1976 році, коли прокладався водопровід. Як було встановлено пізніше, траншея пройшла через середину могильника. За словами робітників урна являла собою горщик коричневого кольору з наліпними гудзками по боках. В ній серед перепалених кісток лежали бронзова

фібула, залізний ніж та срібний браслет. Всі згадані предмети пропали.

В 1977 році Ранньослов'янською госпдоговорною-археологічною експедицією ІСН (тепер Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) під керівництвом автора розпочалися планомірні стаціонарні розкопки могильника. Роботи продовжувались у 1985, 1986 та 1992 роках. Щорічні розкопки пов'язані в одну суцільну площу; крім того закладено ряд траншей з метою виявлення границь могильника. Загальна площа розкопів виносить 1540 м.

В результаті чотирьохрічних досліджень відкрито 71 поховання. Вони в основному залягають в чорноземі на глибині 0,25–0,5 м від сучасної поверхні і тільки окремі з них знаходяться в бурому суглинку на глибині 0,65–0,7 м. Оскільки через могильник проходила дорога для переїзду колгоспної техніки, і вона час до часу мінjala напрямом, то майже всі поховання роздушені. Певної закономірності в розташуванні поховань не простежено, хоча іноді вони групувались по 2–3 поховання. Основну кількість з них складала тілоспалення, хоч поміж ними трапляються тілопокладення. Огляд поховань робиться в порядку їх виявлення.

Поховання № 1 виявлене на глибині 0,25 м від сучасної поверхні. Перепалені кістки, очищені від залишків вогнища, були зсипані в урну. Урною служила велика ліпна біконічна посудина, виготовлена з глини без домішок, поверхня рівна, вигладжена коричневого кольору, випал слабкий (рис. 2-А, 5).

Зверху урна була прикрита уламком верхньої частини чаші на високій ніжці, виготовленої з відмученої глини. Між кістками на дні урни лежало глиняне пряслице кулястої форми (рис. 3-А, 6).

Поховання № 2 виявлене в 1 м від першого поховання на глибині 0,3 м від сучасної поверхні. Поховання тілопальне. Кальциновані кістки були скинуті в ямку. Біля кісток дещо в стороні лежали два залізні ножі, що мали дугасті спинки леза з їх плавним переходом в черенок. Довжина ножів 9 та 12,6 см ширина леза 1,3 та 1,7 см. Там же знаходились і дві залізні пряски, одна з залізним окуттям. Рамка однієї пряски була округла, у другій чотирикутна з рухомим язичком та зігнутою у двоє пластиною з заклепками, що служила для кріплення пояса. (рис. 3-Б, 1). Діаметр округлої пряски 4 см, розміри чотирикутної 2,2 x 4,2 см (рис. 3-Б, 5). Частини залізного окуття

¹¹ Назв. праця, С. 241.

¹² І. К. Свешников, *Могильники липицької культури...*

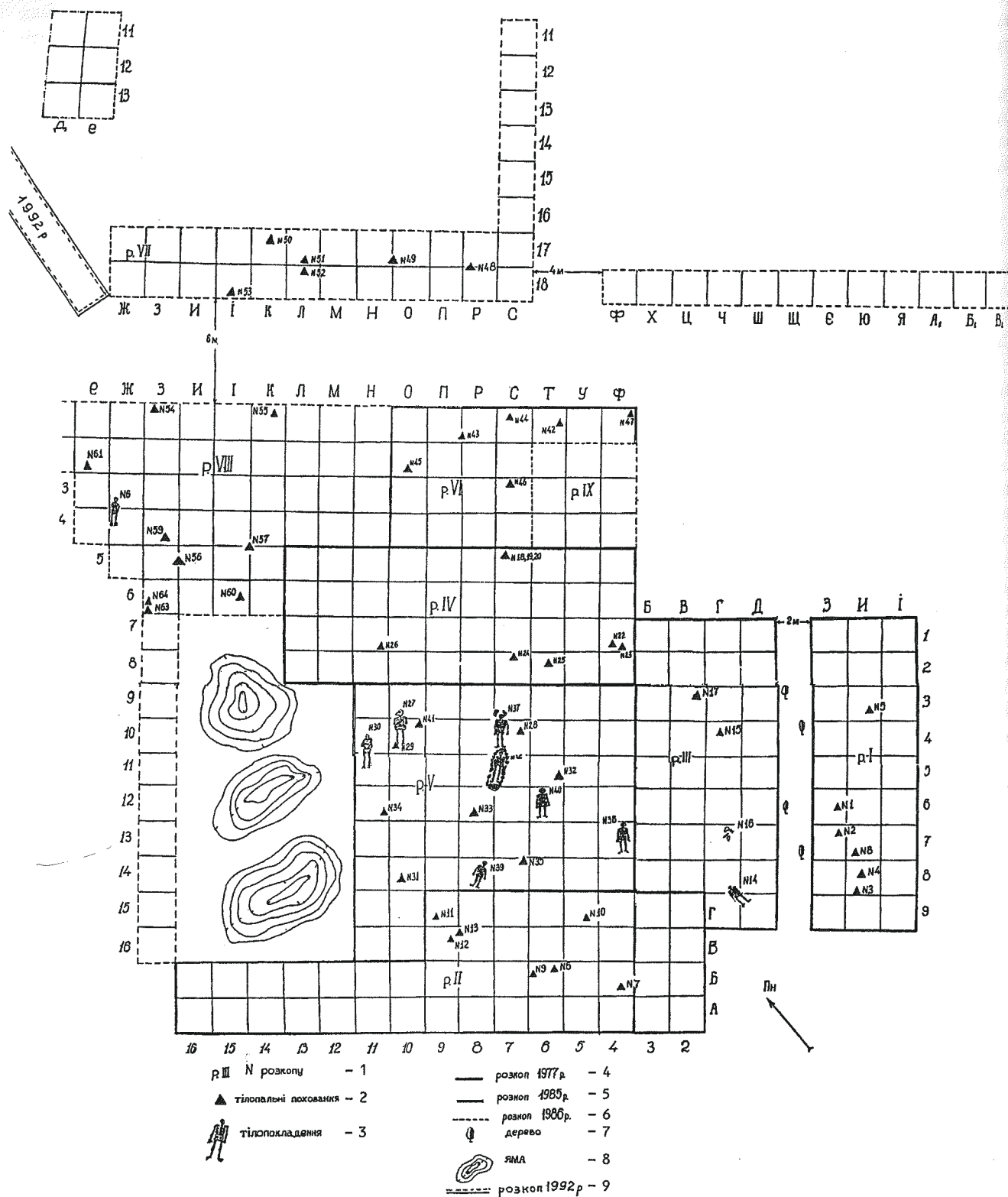

Рис. 1. Болотня. Загальний план розкопу

Рус. 1. Blotnia. Plan smentarzyska. Legenda: 1 – nr wykopu, 2 – grób ciałopalny, 3 – grób szkieletowy, 4 – granice wykopu z 1977 r., 5 – granice wykopu z 1985 r., 6 – granice wykopu z 1986 r., 7 – drzewo, 8 – jama, 9 – granice wykopu z 1992 r.

Abb. 1. Blotnia. Plan des Gräberfeldes. Legende: 1 – Nummer des Einschnittgrabens, 2 – Brandbestattung, 3 – Skelletengrab, 4 – Grenzen des Einschnittgrabens aus dem Jahr 1975, 6 – Grenzen des Einschnittgrabens aus dem Jahr 1986, 7 – Baum, 8 – Grube, 9 – Grenzen des Einschnittgrabens aus dem Jahr 1992

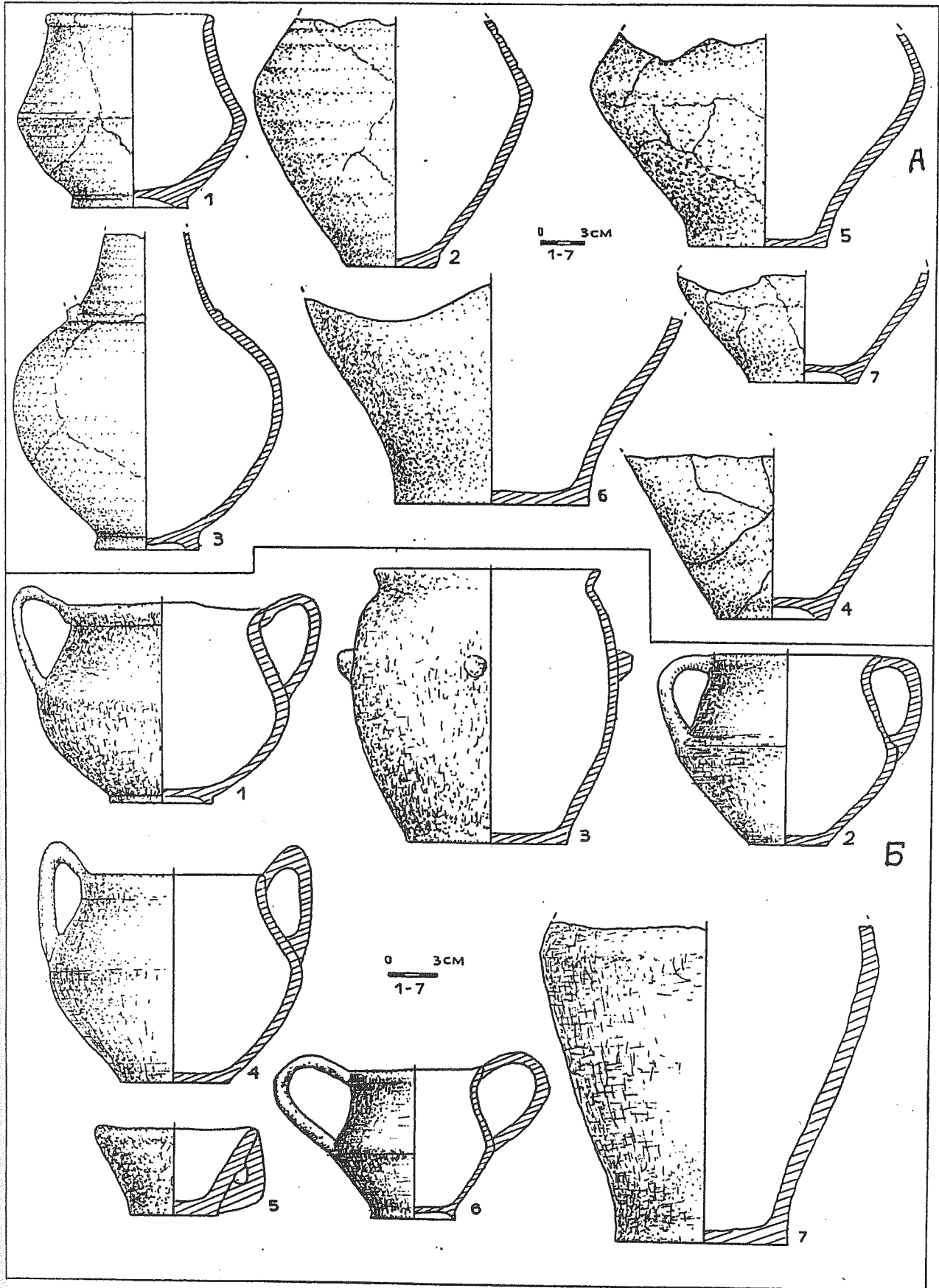

Рис. 2. Болотня. Кераміка з поховань № 1, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 16, 18, 19, 20, 22, 23
 Рус. 2. Болотня. Сераміка з гробів 1, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 16, 18, 19, 20, 22, 23
 Abb. 2. Болотня. Керамік aus den Gräbern: 1, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 16, 18, 19, 20, 22, 23

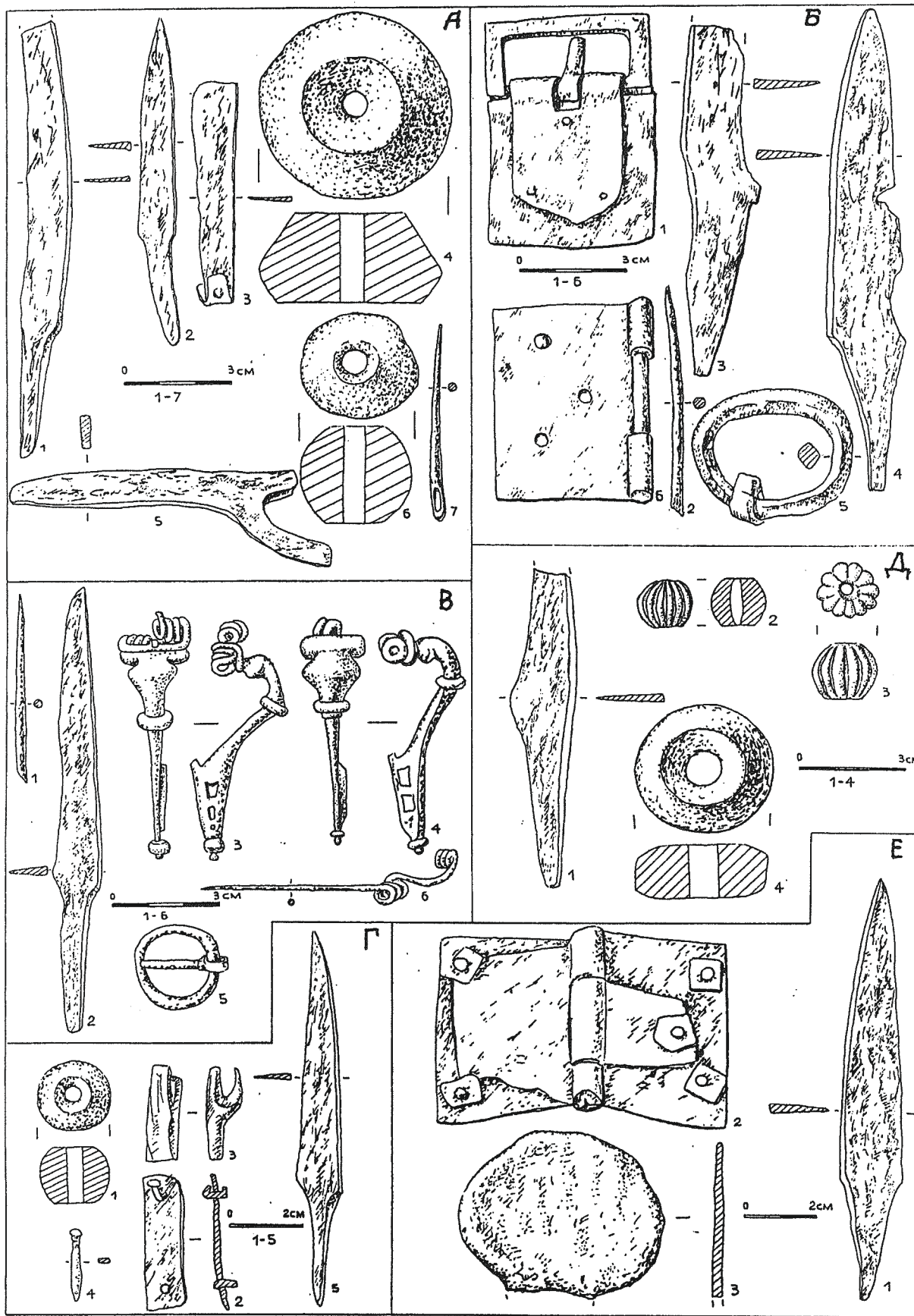

Рис. 3. Болотня. Знахідки з похован № 1, 2, 4-6, 8-10, 15, 16, 24
 Рус. 3. Болотня. Інвентаризація гробів 1, 2, 4-6, 8-10, 15, 16, 24
 Abb. 3. Болотня. Грабінвентар: Граб № 1, 2, 4-6, 8-10, 15, 16, 24

пояса -
 у форм
 з поясо
 Ш
 залізни
 черено
 По
 2 на гл
 безурн
 прикри
 Се
 трохи
 денця
 менти
 По
 глибин
 з грудо
 горщи
 біконіч
 два стр
 горщи
 Між кі
 фібули
 плавн
 е позд
 (рис. 3
 Пр
 кінці
 утвори
 Бронз
 з гачк
 Пруж
 прийм
 Довжк
 що с
 у при
 віднес
 Такий
 прові
 дистан
 округ
 поєдн
 отвор
 3
 з маск
 висот
 заліз
 П
 повер
 в урн
 риста
 повер
 стінк
 плічч
 висот
 П
 вістр
 ножа
 П
 пове
 зсип
 ліпн

пояса – це пластини чотирикутної форми, з'єднані між собою у формі завіси. На пластинах є залізні заклепки для з'єднання їх з поясом. Розміри пластин 3,8 x 4,7 см. (рис. 3-Б, 6).

Шило являло собою округлий в перерізі загострений залізний стержень, один кінець якого переходив в чотири-кутний черенок (рис. 3-Б, 2).

Поховання № 3 виявлене в 1,3 м на південь від поховання № 2 на глибині 0,35 м від сучасної поверхні. Поховання тілопальне, безурнове. Зсіпані у ямку перепалені кістки були обставлені та прикриті фрагментами ліпної і гончарної кераміки.

Серед ліпної кераміки є частина горщика з нерівною, але трохи зглаженою поверхнею коричневого кольору. Діаметр денця горщика 7,3 см. Гончарну кераміку представляли фрагменти глечика сірого кольору, зокрема вінець та вушка.

Поховання № 4 знаходилось в 0,35 м від поховання № 3, на глибині 0,4 м від сучасної поверхні. Перепалені кістки разом з грудочками землі були зсіпані в урну. Урною служив гончарний горщик з вигладженою поверхнею жовтуватого кольору, що мав біконічну форму з різко розхиленими вінцями, від яких відходили два стрічкоподібні вушка, що опускались на бочки. Діаметр вінець горщика 12 см, висота 11 см, діаметр денця 5,7 см. (рис. 2-Б, 1). Між кістками на дні урни знаходились залізний ніж, дві бронзові фібули, бронзова пряжка. Ніж мав рівну стінку, яка зі сторони вістря плавно переходила в черенок. З правої сторони вістря під спинкою є поздовжнє виглиблення. Довжина ножа 13 см, ширина вістря 1,2 см (рис. 3-В, 2).

Пряжка виготовлена з сплаву, що мав домішку міді. Два кінці стержня були трохи розклепані і з'єднані між собою, утворюючи округлу рамку пряжки діаметром 2,5 см (рис. 3-В, 5). Бронзові фібули відносяться до типу сильнопрофільованих з гачком та плиткою для підтримання пружинного апарату. Пружинний апарат творить єдине ціле з фібулою. Широкий приймач голки має два чотирикутні та один округлий отвір. Довжина фібул 6,0 та 6,5 см (рис. 3-В, 3, 4). Тут слід відзначити, що сильнопрофільовані фібули з чотирикутними отворами у приймачі є похідними від ажурних фібул і можуть бути віднесені до рубежу – початку першого століття нашої ери. Такий тип фібул міг виготовлятися в наддунайських римських провінціях і звідти через територію Румунії, або й Угорщини діставатись на нашу землю. З часом отвори в приймачах стають округлими (одна з згаданих фібул з перехідною формою, бо поєднує обидві форми отворів), а потім зникають зовсім. Отже, отвори є хронологічною ознакою.

Зверху поховання було прикрито ліпним лійчастим кухликком з масивною ручкою. Кухлик середніх розмірів: діаметр вінець 10 см, висота 4 см, діаметр денця 5,5 см (рис. 2-Б, 5). Поруч знаходився залізний ключ (рис. 5-Г, 1).

Поховання № 5 знаходилось на глибині 0,4 м від сучасної поверхні. Поховання тілопальне: кальциновані кістки зсіпані в урну і прикриті уламком ліпної кераміки. Для урни використаний гончарний горщик з рівною трохи вигладженою поверхнею світлосірого кольору, що мав розширені доверху стінки з плавним переломом вище половини висоти, невиділені плічки та легко розхилені вінця. Діаметр денця горщика 7 см., висота 18 см.

Під дном урни лежав залізний ніж з дугастою спинкою вістря, яке через плавні уступи переходило в черенок. Довжина ножа 10,5 см ширина вістря 1 см.

Поховання № 6 залягало на глибині 0,6 м від сучасної поверхні. Перепалені кістки з окремими вуликами, землею були зсіпані в урну, для якої використано нижню частину великого ліпного горщика з рівною, вигладженою поверхнею коричне-

восірого кольору. Під кістками на дні урни знайдено залізний ніж, глиняне пряслице, дві бусини.

Частково збережений ніж з дугастою спинкою, сильно спрацьованим вістря, яке плавно переходило в черенок, мав довжину 8 см (рис. 3-А, 1). Пряслице виготовлене з відмученої глини світлосірого кольору. Його форма сплющена з заокругленими бочками, діаметр 3,3 см (рис. 3-А, 4). Обидві бусини кулястої форми діаметром 1,3 см мали рифлену поверхню і були сильно перепалені в огні (рис. 3-Д, 2, 3).

Урна була прикрита верхньою (тарілкоподібною) частиною чаші на високій ніжці з вигладженою поверхнею жовтуватосірого кольору. Високі вертикальні вінця з широкими, горизонтально сформованими краями мали діаметр 29 см.

Поховання № 7 тілопальне. На глибині 0,35 м від сучасної поверхні виявлено урну, в яку разом з грудочками землі були зсіпані кальциновані кістки. Урною служив великий ліпний горщик біконічної форми з вигладженою поверхнею світлокоричневого (з середини – коричневосірого) кольору. Діаметр денця 11 см, висота збереженої частини 23 см. Слід відзначити, що урна була роздушена, але не зрушена з місця. Накривки на урні не було. (рис. 2-Б, 7).

Поховання № 8 виявлене на глибині 0,4 м від сучасної поверхні. Поховання тілопальне: перепалені кістки були зсіпані в урну, після чого остання була перевернута вверх дном. Кісток біля урни не виявлено. Для урни було використано виготовлений з неочищеної глини гончарний горщик з дещо шершавою поверхнею світлосірого кольору. Горщик мав біконічну форму: розширені доверху, трохи випуклі стінки через ребристий перелом переходили в конічно звужену верхню частину, що закінчувалась трохи потовщеними, розхиленими вінцями, діаметр вінець 11 см, висота 13 см, діаметр вінець 7,5 см (рис. 2-А, 1).

Біля урни знаходився залізний ніж, залізне окуття пояса, уламок дзеркала, залізний ключ. Ніж мав вістря з дугастою спинкою, що плавно переходило в черенок. Довжина ножа 10,5 см, ширина 1,4 см (рис. 3-Е, 1). Окуття пояса являло собою дві пластини чотирикутної форми розміром 3,5 x 4,5 см, з'єднані між собою подібно до завіси. На пластинах збереглись по три заклепки з залишками шкіри біля них (рис. 3-Е, 2).

Зеркало виготовлене зі спеціального сплаву – потини. Це пластина округлої форми, діаметром 5 см одна сторона якої була відполірована до блиску. Від перебування в огні один край зеркала обпалився, ручка не збереглась (рис. 3-Е, 3). Ключ виготовлений з залізного стержня, один кінець якого закручений в петлю, в яку вставлено кільце, а другий зігнутий у формі гачка. Довжина ключа 14 см.

Поховання № 9. На глибині 0,3 м від сучасної поверхні виявлено урну з перепаленими кістками, яка була роздушена, але не зміщена. Урною служив гончарний глечик, виготовлений з очищеної глини, поверхня рівна, вигладжена темно-сірого кольору. У глечика куляста форма стінок, відділена горизонтальним пружком конічна шийка. Широке стрічко-подібне вушко з'єднувало край вінець з бочком. Денце на кільцевій підставці. Діаметр денця 7 см, висота 28 см (рис. 2-А, 3). Під дном урни виявлено залізну бритву. Лезо рівне, на кінці трохи заокруглене. На протилежному кінці леза був отвір, через який проходив штифт для з'єднання з окуттям ручки, яке теж збереглось. Довжина леза 7 см, ширина 1 см. (рис. 3-А, 3).

Поховання № 10 виявлене за 5 м на північ від поховання № 9. Урна з перепаленими людськими кістками, окремими вуликами та грудками землі залягала на глибині 0,25 м від сучасної поверхні. Для урни використано ліпний горщик з нерівною, горбуватою поверхнею коричневого кольору, що мав випуклі бочки,

невиділені плічки, низькі розхилені вінця та рівне дно. На стінках дещо вище половини висоти знаходились чотири симетрично розміщені наліпні гудзки. Діаметр вінець горщика 14 см, висота 17 см, діаметр денця 10 см (рис. 2-Б, 3).

На дні урни знайдено залізний ніж та голку. Голка – тонкий залізний стержень з одним загостреним кінцем та отвором для просилування нитки на другому кінці (рис. 3-А, 7). В ножа вузьке вістря з рівною спинкою та клиноподібний черенок. Довжина ножа 9,5 см, ширина вістря 1 см (рис. 3-А, 2). Зверху урна була прикрита характерною для липицької культури ліпною двовухою посудиною, що мала рівну, добре вигладжену поверхню коричневого кольору. Діаметр вінець 10 см, висота 10,5 см, діаметр денця 6 см (рис. 2-Б, 2).

Поховання № 11 виявлене на глибині 0,35 м від сучасної поверхні. Перепалені людські кістки з вугликами, грудками землі були зсіпані просто в ямку діаметром до 30 см. Контури ямки чітко не простежувались. Зверху кістки були прикриті уламком гончарного глечика сірого кольору. Поруч знайдено глиняне пряслице.

Поховання № 12 відкрите на глибині 0,25 м від сучасної поверхні. Перепалені людські кістки, очищені від сторонніх домішок були зсіпані в урну – ліпну чашу на високій порожнистій ніжці. Порожниста зі споду конічна ніжка переходила

Рис. 4. Болотня. Поховань № 12

Рис. 4. Błotnia. Grób nr 12

Abb. 4. Błotnia. Grab 12

в мископодібну чашу з відділеними виразним уступцем високими, дещо розхиленими вінцями. Діаметр вінець 17 см, висота 17 см, діаметр ніжки в основі 13 см. Чаша стояла дещо нахиленою на південь, без будьякого накриття. (рис. 4).

Поховання № 13 знаходилось поруч з похованням № 12, зі східного боку. Урна стояла на 8 см нижче від урни поховання № 12. Урною служила характерна для липицької культури ліпна двовуха посудина з рівною, пролощеною поверхнею чорного кольору. Діаметр вінець 9 см, висота 12 см, діаметр денця 6 см. В урні знаходились перепалені людські кістки та сильно перепалений невеликий залізний ніж з рівною спинкою вістря, що плавно переходило в черенок. Довжина ножа 9 см, ширина 1 см. В 1,3 м від поховання виявлено нижню частину гончарного глечика сірого кольору з денцем на підставці.

Поховання № 14. На глибині 0,3 м від сучасної поверхні простежено зруйноване тілопокладення. Збереглась частина тазової кістки, кінцівок та черепа. Розміщення кісток дає підстави вважати, що покійник лежав головою на північ. Біля поховання знайдено декілька уламків гончарної кераміки, серед них денця горщика, сформованого на кільцевій підставці. Діаметр денця 9 см.

Поховання № 15 – тілопальне. Кальциновані кістки разом з вугликами, дрібними грудками землі були зсіпані в урну, що являла собою нижню половину ліпного горщика з рівною, вигладженою поверхнею темнокоричневого, місцями чорного кольору. Діаметр денця 10 см. (рис. 2-А, 4). На дні урни між кістками виявлено глиняне пряслице, бронзову пластину з заклепками, залізний гачок (рис. 3-Г, 1-4).

Бронзова пластинка чотирикутної форми розміром 1,2 x x 3,8 см мала два отвори, в яких збереглись бронзові заклепки, що служили для кріплення її на шкіряному поясі.

Поховання № 16 виявлене на глибині 0,45 м від сучасної поверхні. Це було тілопокладення, що збереглося лише частково. Судячи по черепу та кістках рук, покійник лежав головою на північ, лицем на захід.

Біля голови покійника стояла ліпна двовуха посудина з рівною, вигладженою поверхнею темнокоричневого кольору. Діаметр вінець посудини 9 см, висота 10 см, діаметр денця 5,2 см. (рис. 2-Б, 6).

Уламок гончарної чаші на високій ніжці знайдено в південній частині захоронення. Чаша виготовлена з неочищеної глини, поверхня рівна, вигладжена з маленькими вглибленнями від випавших зерен піску. Висока порожниста ніжка чаші була надбита. Високі, вертикальні вінця мали діаметр 19 см.

Знайдений недалеко від поховання залізний ніж мав дугасту спинку вістря з плавним переходом його в черенок. Збережений не повністю, він мав довжину 13 см, ширина вістря 1,2 см (рис. 3-А, 1).

Поховання № 17, що знаходилось в 4 м від поховання № 16, є тілопальне. На глибині 0,3 м від сучасної поверхні виявлено урну з кальцинованими кістками. Урною служив ліпний горщик з рівною, вигладженою поверхнею світлокоричневого кольору, що мав сильно випуклі бочки та рівне денце діаметром 7 см (рис. 5-Б, 1).

Урна була прикрита уламком ліпного горщика, що мав в глині домішки дрібнозернистого шамоту, поверхня рівна, вигладжена світлокоричневого кольору. В горщика випуклі бочки, виразно віділені плічка, відділені слабо замітним уступцем вінця та рівне денце діаметром 7 см (рис. 5-Б, 2).

На особливу увагу заслуговують **поховання № 18, 19, 20**. Поховання тілопальні: всі три урни з кальцинованими кістками були захоронені спільно. Вони стояли у великому ліпному горщику, виготовленому з глини з домішкою шамоту, поверхня нерівна, горбкувата, але з слідами деякого згладжування. В горщика розширені доверху бочки та рівне денце діаметром 14 см (рис. 2-А, 6) Урна поховання № 18 – це невелика ліпна двовуха посудина, заповнена перепаленими дитячими кістками; інших знахідок не виявлено. Урна була дуже слабо випалена, розсіпалася і не піддалась реставрації.

Урною поховання № 19 служила ліпна двовуха посудина з рівною, вигладженою поверхнею коричневого кольору. Із-за слабого випалення вона не піддавалась реставрації, внаслідок чого не подаються її розміри. В заповненні урни були слабо перепалені дитячі кістки.

Для урни поховання № 20 теж було використано ліпну двовуху посудину з рівною, шершавою поверхнею світлокоричневого кольору. Діаметр вінець посудини 10 см, висота 12 см, діаметр денця 6,5 см (рис. 2-Б, 4). В урні знаходились перепалені дитячі кістки.

Слід відзначити, що ніякого накриття урн, ні горщика, в якому вони стояли, не простежено. Не виявлено ніяких предметів в урнах.

Слід відзначити, що ніякого накриття урн, ні горщика, в якому вони стояли, не простежено. Не виявлено ніяких предметів в урнах.

Слід відзначити, що ніякого накриття урн, ні горщика, в якому вони стояли, не простежено. Не виявлено ніяких предметів в урнах.

Слід відзначити, що ніякого накриття урн, ні горщика, в якому вони стояли, не простежено. Не виявлено ніяких предметів в урнах.

Рис. 5
Рис. 5
Abb. 5

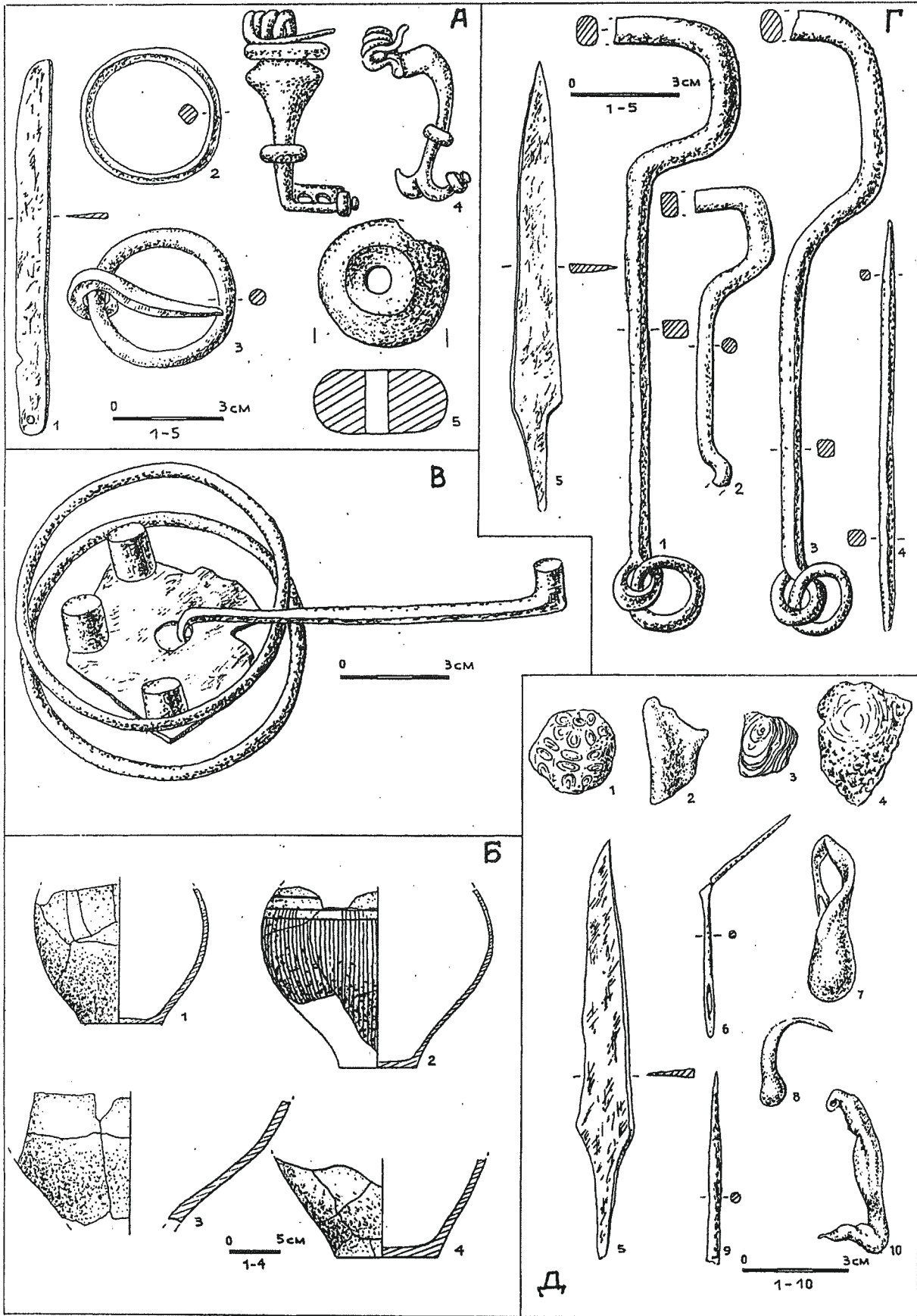

Рис. 5. Болотня. Знахідки з поховань (А – пох. 21; Б – 1; 2 (пох. 17); 3 (пох. 6); 4 (пох. 15); В – пох. 22; Г – пох. 23; Д – пох. 26)
 Рис. 5. Błotnia. Inwentarz grobów 21 (A), 17 (Б-1, 2), 6 (Б-3), 15 (Б-4), 22 (B), 23 (Г), 26 (Д)
 Abb. 5. Błotnia. Grabinventare 21 (A), 17 (Б-1, 2), 6 (Б-3), 15 (Б-4), 22 (B), 23 (Г), 26 (Д)

Поховання № 21 виявлене в 3 м від поховинь № 18–20. На глибині 0,5 м від сучасної поверхні знайдено ліпну чашу на високій ніжці, яка прикривала зсипані просто в ямку перепалені кістки. Порожниста зі споду ніжка, що збереглась лише частково, плавно переходила в верхню тарілкоподібну частину, яка через різкий перелом та уступ завершувалась високими прямими, дещо розвернутими вінцями. Діаметр вінець 22 см. Біля поховання стояв невисокий ліпний горщик з нерівною, шершавою поверхнею коричневосірого кольору, що мав слабо випуклі бочки, невіділені плічки, легко розхилени вінця, рівне денце. Бочки горщика прикрашали наліпні гудзки з пальцевими вдавленнями посередині. Діаметр вінець 9,6 см, діаметр денця 5,5 см.

На кістках під згаданою чашею знайдено бронзову фібулу, залізну пряжку та пряслице. Фібула повністю вписується до типу сильнопрофільованих. Пружинний апарат творить єдине ціле з дужкою. Від широкої поперечної плити відходить гачок, який притискає тятиву пружинного апарату до плити, а під ним починається основа пружини, що має вісім витків, верхню тятиву і завершується голкою. Від поперечної плити відходить ромбоподібна головка, а далі видовжена шийка. Головка з шийкою творять сильно профільовану дужку з профільованим гудзком посередині. Ніжка фібули, що закінчується профільованим гудзком, має широкий приймач з двома округлими отворами. Довжина фібули 5,5 см (рис. 5-А, 4). Описаний тип фібул датується I ст. н. ери.

Залізна пряжка мала округлу рамку діаметром 3 см з одною дещо вирівняною стороною, на якій був закріпленний рухомий язичок (рис. 5-А, 3). Пряслице виготовлене з мергелистої крейди, форма його приплюснута з заокругленими бочками. Діаметр 3 см, висота 1,5 см Біля поховання знайдено залізну бритву, вістря якої в кінці трохи заокруглювалось. На протилежному кінці знаходився штифт, на якому кріпилось окуття ручки. Довжина вістря 8 см, ширина 0,9 см (рис. 5-А, 1).

Залізна пряжка, яка лежала разом з бритвою, мала округлу рамку діаметром 3 см (рис. 5-А, 2). Там же знаходилось і залізне шило.

Поховання № 22 знаходилось в 5,5 м від поховання № 21. На глибині 0,25 м від сучасної поверхні виявлено урну з перепаленими людськими кістками, окремими вугликами, дрібними грудочками землі. Для урни використано двовуху гончарну посудину з вигладженою поверхнею сірого кольору. Вона мала випуклі бочки, слабо помітний перелом вище половини висоти, відділену уступцем конічну шийку з потовщеними, легко розхиленими вінцями. Денце на кільцевій підставці. Два широкі вухка з'єднували край вінець з бочками на рівні їх перелому. Діаметр вінець 9,5 см, висота 16,5 см, діаметр денця 6,5 см.

В урні між кістками знайдено маленьку округлу пастову намистину білого кольору, діаметр 1,2 см. Урна була прикрита ліпною біконічною мискою з загнутими до середини вінцями і легко вгнути дном (рис. 2-А, 7), яка збереглась не повністю.

З західної сторони від урни лежав маленький гончарний горщик, що мав випуклі бочки, невіділені плічки, потовщені, легко розхилени вінця та денце на кільцевій підставці. Діаметр вінець 6 см, висота 9,5 см, діаметр денця 4 см.

Під дном урни виявлено інструмент, про призначення якого судити важко. Це були два залізні кільця діаметром 7 см, що лежали одне на одному. В середині нижнього кільця знаходилась залізна пластина чотирикутної форми, по кутах якої були закріплені чотири циліндрики – „бубенці” з денцем. Їхній діаметр 1,1 см, висота 1,5 см. Посередині пластини, знаходився отвір. Від отвору відходила залізна ручка (рис. 5-В).

Судячи по збереженій металевій частині предмету, можна допустити, що йдеться про якийсь музичний інструмент, можливо, навіть дитячу іграшку.

Поховання № 23 знаходилось поруч поховання № 22 і на тій же самій глибині – 0,25 м від сучасної поверхні. Перепалені людські кістки були зсипані в урну, яка являла собою ліпний глечик з вигладженою поверхнею коричневого кольору, що мав легко випуклі стінки з плавним переломом вище половини висоти, конічну шийку з легко розхиленими вінцями. Діаметр вінець 12 см.

Урна була прикрита гончарною чашею на високій ніжці, виготовленою з неочищеної глини, поверхня рівна сірого кольору. Верхня, тарілкоподібна частина чаші мала відділені різким переломом вінця а широким, горизонтально сформульованим краєм. Діаметр вінець 23 см. Під дном урни лежали залізний ніж, два залізних ключі, залізне шило. Вістря ножа. з дугастою спинкою, що плавно переходить в черенок. Перехід вістря в черенок більш виразний. Довжина ножа 11,5 см, ширина 1,1 см (рис. 5-Г, 5).

Характерні для цього періоду залізні ключі різнилися лише розмірами. Довжина одного з них 16,5 см, другого – 7,5 см (рис. 5-Г, 1, 2).

Шило мало округле в перерізі, загострене до кінця вістря та чотирикутний в перерізі черенок. Довжина шила 10,4 см, довжина вістря 7 см (рис. 5-Г, 4).

Поховання № 24 розташоване в 5 м від поховання № 22. На глибині 0,35 м від сучасної поверхні виявлено перепалені людські кістки, зсипані просто в ямку. Зверху їх прикривала гончарна чаша на високій ніжці з рівною, вигладженою поверхнею сірого кольору, що мала відділені різким переломом вінця з широким, горизонтально сформованим краєм. Діаметр вінець 23 см. Ніжка в чаші відбита. Біля поховання лежало декілька фрагментів ліпної та гончарної кераміки.

Поховання № 25 виявлене в 2 м на схід від поховання № 24. На глибині 0,3 м від сучасної поверхні знаходилась урна з перепаленими людськими кістками. Для урни використано ліпну миску з рівною, слабо пролощеною поверхнею коричневого кольору, що мала розширені доверху стінки, відділені угнутим висок дегко розвернуті вінця та рівне денце. Діаметр вінець 26 см, висота 9 см, діаметр денця 11 см. Миска була дуже слабо випалена і розсипалась при розборі поховання. Під урною лежали тваринні кістки. Миски аналогічних форм характерні для зарубинецької культури Подніпров'я¹³, а на Подністров'ї відомі на поселеннях в Ремезівцях, Майдані-Гологірському, Липівцях¹⁴, могилиньку у Верхній Липиці¹⁵.

Поховання № 26 розміщене в 7 м від поховання № 24.

На глибині 0,45 м від сучасної поверхні виявлено урну, заповнену людськими кістками. Урною служила гончарна чаша на високій ніжці з рівною, вигладженою поверхнею сірого кольору. Вона мала лійчасто розхилену верхню частину, що через різкий перелом переходила у високі вертикальні вінця з широким, горизонтально сформованим краєм. Діаметр вінець 27 см.

Поховання було прикрите маленькою гончарною мискою з рівною, вигладженою поверхнею сірого кольору. В миски розширені стінки, відділені ребрстим переломом низькі, дещо нагнуті до середини вінця та денце на кільцевій підставці. Діаметр вінець 14,5 см, висота 3,5 см, діаметр денця 4,5 см.

¹³ Е. В. Максимов, *Среднее Поднепровье на рубе нашей эры*, Киев, 1972, С. 180; Його ж., *Зарубинецкая культура на территории УССР*, Киев, 1982, С. 180.

¹⁴ В. Н. Цыгыльк, *Поселение возле села Ремезивцы Львовской области*, "СА", № 2, 1971; Його ж., *Дослідження поселення в Майдані-Гологірському на Львівщині*, "Археологія", № 9, 1973, С. 83–90.

¹⁵ Матеріали в Краківському археологічному музеї (оглянуті автором).

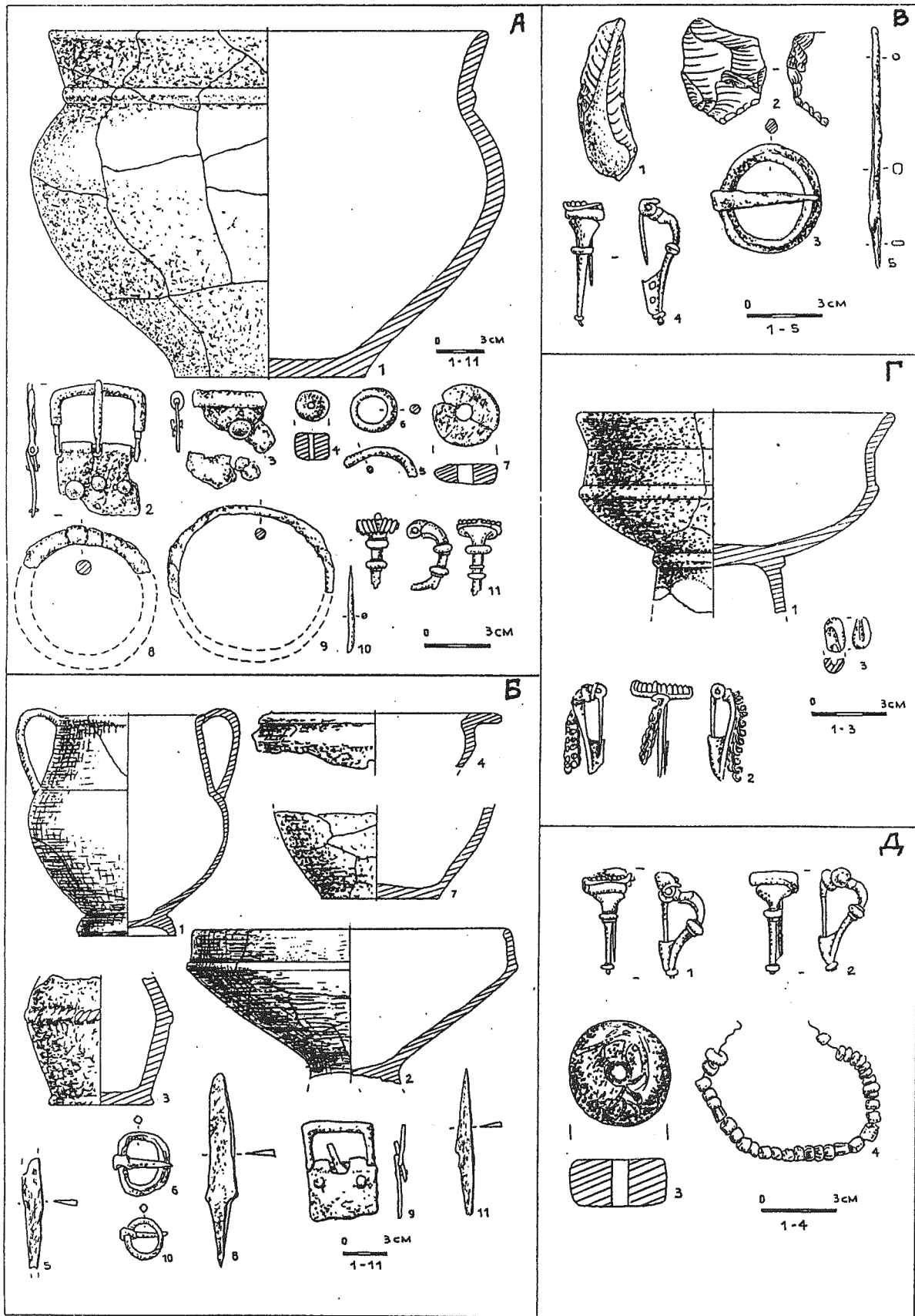

Рис. 6. Болотня. Знахідки з поховань (А – пох. 27; Б – 1, 2; (пох. 28); 2 (пох. 39); 5, 10 (пох. 29); 4, 7 (пох. 31); 8, 9, 11 (пох. 34); В – пох. 30; Г – пох. 32; Д – пох. 36)
 Рус. 6. Błotnia. Inwentarz grobów 27 (A), 28 (Б – 1, 2), 29 (Б – 5, 10), 31 (Б – 4, 7), 34 (Б – 8, 9, 11), 30 (В), 32 (Г), 36 (Д), 39 (Б, 3)
 Abb. 6. Błotnia. Grabinventare 27 (A), 28 (Б – 1, 2), 29 (Б – 5, 10), 31 (Б – 4, 7), 34 (Б – 8, 9, 11), 30 (В), 32 (Г), 36 (Д), 39 (Б, 3)

Під урною також були перепалені кістки, поміж якими знайдено залізний ніж, залізне шило, голку та сім перепалених намистин (рис. 5-Д, 1–10).

Вістря ножа з дугастою спинкою, перехід його в черенок досить плавний. Довжина ножа 13 см, довжина вістря 9,5 см. Голка довжиною 9 см мала загострений один кінець та наскрізний отвір на дещо потовщеному другому кінці (рис. 5-Д, 6).

Намистини, що виготовлені з прозорого скла, під дією вогню переплавились і дістали форму капель (рис. 5-Д, 3, 4, 7, 8, 10).

Три намистини були виготовлені з синьої пасти. Одна, найкраще збережена з них мала округлу форму діаметром 2 см і була інкрустована кусочками червоної пасти, обведеними довкола чорною, білою і червоною пастами (рис. 5-Д, 1).

Поховання № 27. Перепалені кістки разом з грудками землі були зсіпані в урну, яка виявлена на глибині 0,5 м від сучасної поверхні. Урною служив широкогорлий ліпний горщик з вигладженою поверхнею коричневосірого кольору, що мав розширені доверху стінки, плавно заокруглені плічки, відділені горизонтальним пружком високі розвернуті вінця, рівне денце. Діаметр вінець 30 см, висота 23 см, діаметр денця 12 см (рис. 6-А, 1).

На дні урни під кістками лежали одна повністю, а друга частково збережена бронзові сильнопрофільовані фібули (рис. 6-А, 11), бронзова чотирикутна пряжка з окуттям для пояса (рис. 6-А, 2, 3), бронзове кільце, голка фібули (рис. 6-А, 6, 10), уламки бронзового та залізного браслетів, пряслице, керамічна бусина.

Поховання № 28. Тілопальне, урнове, відкриття на глибині 0,45 м від поверхні. Урною служила невелика двовуха тонкостінна гончарна посудина з сильно випуклими бочками, від діленою уступцем конічною шийкою з низькими, легко розхиленими вінцями, денцем на кільцевому піддоні. Діаметр вінець 11 см, висота 15 см, діаметр денця 7 см (рис. 6-Б, 1). Урна заповнена перепаленими людськими кістками та прикрита верхньою частиною ліпної чаші на високій ніжці з діаметром вінець 23 см (рис. 6-Б, 2). В урні знайдено зігнутий залізний стержень.

Поховання № 29 тілопальне, ямкове. На глибині 0,7 м від сучасної поверхні лежали перепалені неочищені кістки, а між ними залізна півокруглої форми пряжка з рухомих язичком. (рис. 6-В, 10).

Поховання № 30. На глибині 0,75 м від сучасної поверхні залягав людський скелет довжиною 1,5 м, орієнтований головою на північ. Його грудну частину прикривала кам'яна плита трикутної форми (пісковик), орієнтована вершиною до тау. Довжина плити 0,8 м, ширина 0,4 м, товщина 0,14 м.

На тазових кістках лежала округла залізна пряжка з рухомих язичком (рис. 6-В, 3), а поруч залізне шило та два кремені з лівого боку покійника (рис. 6-В, 1, 2, 5).

Поховання № 31 тілопальне. На глибині 0,5 м від сучасної поверхні виявлені перепалені кістки разом з грудками землі, зсіпані в нижню частину ліпного горщика, що мав нерівну, але дещо заглажену поверхню коричневого кольору (рис. 6-Б, 7). Кістки були прикриті уламками верхньої частини гончарної чаші на високій ніжці з трохи шершавою поверхнею світлосірого кольору (рис. 6-Б, 4).

Поховання № 32. На глибині 0,65 м від сучасної поверхні виявлено урну з перепаленими кістками. Урна – ліпний горщик біконічної форми з вигладженою поверхнею коричневого кольору. Урна була прикрита верхньою частиною гончарної чаші на високій ніжці з дещо розхиленими вінцями (рис. 6-Г, 1).

Зверху на накривці лежала бронзова фібула невеликих розмірів з пластинчастою, сильно зігнутою дужкою. На дужці біля самого пружинного апарату було припаяне кільце до якого був прикріплений ланцюжок (рис. 6-Г, 2). Біля фібули лежала частина скляної намистини.

Поховання № 33 тілопальне, виявлене на глибині 0,45 м від сучасної поверхні. Перепалені кістки зсіпані в урну – ліпний горщик з заглаженою поверхнею коричневого кольору. В горщика легко випуклі бочки, лагідні плічки, високі трохи розхилені вінця. (рис. 8-А, 1). Урна була прикрита мисочкою світлокоричневого кольору, що мала денце з вглибленням посередині, відділені виразним уступцем трохи розвернуті стінки з заокругленим краєм невиділених вінець. (рис. 8-А, 2). Поруч знаходилась верхня частина маленької ліпної чаші на високій ніжці з вигладженою поверхнею чорного кольору (рис. 8-А, 4). Чаша мала прямі вінця з заокругленим краєм, діаметр вінець 6 см. В урні лежав залізний ніж з дугастою спинкою, що плавно переходила в черенок. На черенку зберігся штифт, який тримав ручку ножа. Довжина ножа 14 см, довжина вістря 10 см (рис. 8-А, 3). Поруч з ножом знаходилась перепалена, випрямлена фібула сильнопрофільованого типу (рис. 8-А, 5).

Поховання № 34 тілопальне. Виявлено на глибині 0,4 м від сучасної поверхні, воно являло собою ямку з перепаленими людськими кістками, прикриту дрібним камінням. На кістках лежала залізна пряжка чотирикутної форми. Рамка виготовлена з чотирикутного в перерізі стержня. На одній з ширших сторін був закріплений рухомий язичок та залізне окуття з заклепками, до якого кріпився пояс. Розміри пряжки 3 x 4,5 см, ширина окуття 4,5 см (рис. 6-Б, 9). Поруч лежала друга невелика залізна пряжка округлої форми, виготовлена з чотирикутного дроту. На рамі закріплений рухомий язичок (рис. 6-Б, 10). Тамже знаходились більший та менший залізі ножі. Один з них мав рівну спинку та

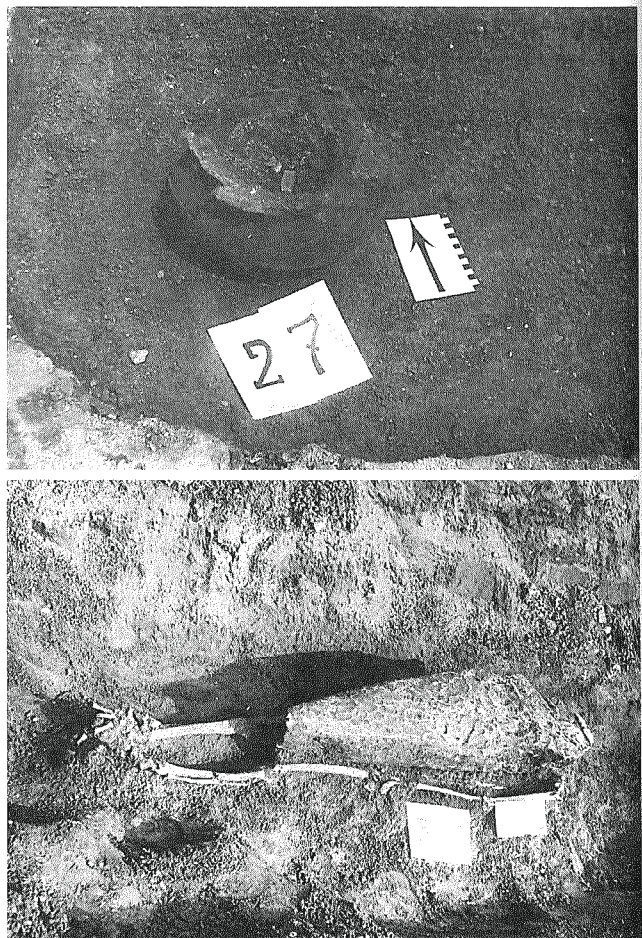

Рис. 7. Фото Болотня – 85, ур. Оселища; Поховання № 27 і 30
 Рус. 7. Болотня. Грób nr 27 і 30
 Abb. 7. Błotnia. Gräber 27 und 30

5 м від
ий гор-
рщика
вінця.
невого
ділені
красм
верхня
женою
і вінця
лізний
ок. На
а ножа
м зна-
ваного

0,4 м
еними
істках
овлена
сторін
пками,
окуття
ряжка
рамці
дились
нку та

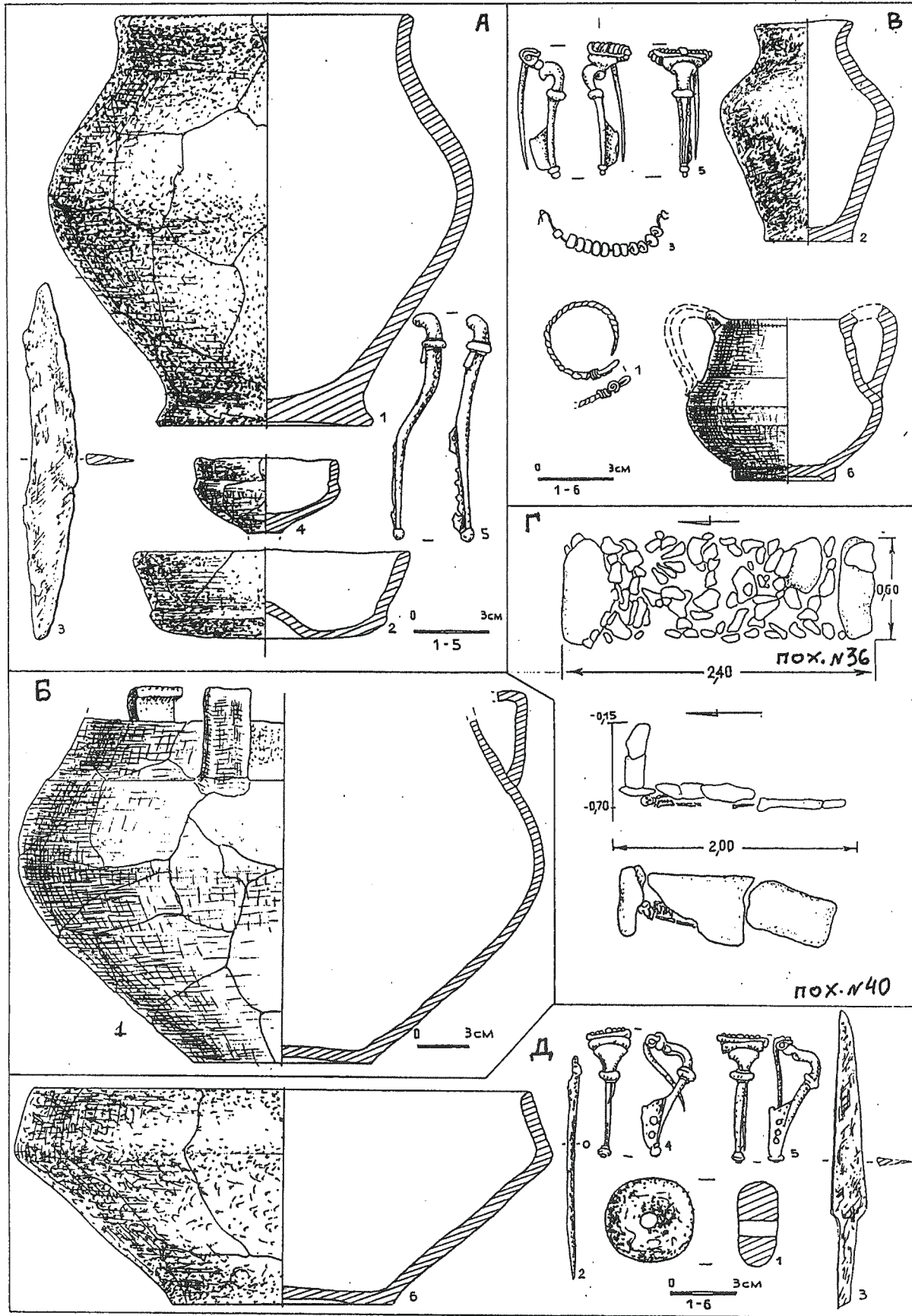

Рис. 8. Болотня. Знахідки з поховань (А – пох. 33; Б – пох. 35; В – пох. 38; Г – пох. 36 і 40; Д – пох. 42)
 Rys. 8. Błotnia. Inwentarz grobów 33, 35, 38, 36, 40, 42
 Abb. 8. Błotnia. Grabinventare 33, 35, 38, 36, 40, 42

7 і 30

виразний перехід спинки і леза в черенок (довжина 13 см), довжина вістря 9 см (рис. 6-Б, 8), а другий з більш плавним переходом леза в черенок (рис. 6-Б, 11).

Поховання № 35 тілопальне, виявлене на глибині 0,56 м від сучасної поверхні. Урною служила велика, ліпна посудина, виготовлена з глини без домішок, поверхня рівна, пролощена чорного кольору, випал посередній. Вона мала сильно розширені стінки, висопіднятий плавний перелом бочків, відділену уступцем, звужену доверху шийку, яка переходила у вінця. Три стрічковидні вушка відходили від краю вінця горизонтально і зігнуті під прямим кутом, опускались на бочки в місця їх переходу в шийку. Денце посудини рівне. Висота посудини 18 см, діаметр денця 10 см. (рис. 8-Б).

Зсіпані в урну перепалені кістки були прикриті уламком ліпної миски з рівною, пролощеною поверхнею чорного кольору. В миски сильно розширені стінки та відділені плавним переломом і уступцем високі розвернуті вінця з заокругленим краєм. Діаметр вінця 22 см.

Поховання № 36 являло собою тілопокладення (рис. 9), орієнтоване головою на північ. По боках воно було огорожене поставленими на ребро кам'яними плитками. Великі камені чотирикутної форми лежали за головою та в ногах покійника. Кам'яні плитки прикривали також поховання зверху (рис. 8-Г, пох. №3 6), від чого утворювалась своєрідна гробниця.

На грудях покійника виявлено дві бронзові сильнопрофільовані фібули з залишками тканини на них (рис. 6-Д, 1, 2), а під черепом глиняне пряслице приплюснutoї форми з виїмками біля наскрізного отвору. Діаметр пряслиця 4 см (рис. 6-Д, 3).

На шії покійника знаходилось 32 скляні намистини, а також виготовлені з пасти. Три із них були з позолотою всередині (рис. 6-Д, 4).

Поховання № 37 – тілопокладення. На глибині 0,45 м від сучасної поверхні простежено могильну яму овальної форми, орієнтовану з півночі на південь. З північного та південного країв ями знаходились великі камені, а між ними тілопокладення. Скелет залягав на глибині 0,7 м від поверхні і був орієнтований головою на північ, лицем вгору, ноги дещо підігнуті. Біля шії виявлено бусини, виготовлені з пасти.

Поховання № 38 виявлене на глибині 0,55 м від сучасної поверхні – тілопокладення. Покійник лежав головою на північ, лицем вгору. З правої сторони від голови стояло два маленьких ліпних горщики. Один з них виготовлений з глини без домішок, поверхня рівна, дещо заглажена коричнево-восяго кольору. Він мав біконічну форму з високопіднятим ребристим переломом стінок, високі розхилені вінця та рівне денце. Діаметр вінця 4,5 см, висота 8,5 см, діаметр денця 4 см (рис. 8-В, 2).

Другий виготовлений на гончарному колі з глини без домішок поверхня рівна, заглажена чорного кольору, випал добрий. Він мав випуклі бочки з плавним переломом на половині висоти, конічно звужену шийку з потовщеним краєм невіділених вінця, денце на кільцевій підставці. Два стрічковидні: вушка відходили від краю вінця і зігнуті під прямим кутом опускались на бочки в місці їх найбільшої випуклості. Діаметр вінця 6 см, висота 6,5 см, діаметр денця 4 см (рис. 8-В, 6).

На правій стороні грудей покійника знаходилась бронзова сильнопрофільована фібула з орнаментованою по краях двома зигзагоподібними лініями ніжкою, що закінчувалась гудзком та суцільним приймачем. Довжина фібули 5 см (рис. 8-В, 5).

Біля виска лежала бронзова, вита з тонкого дроту сережка у вигляді кільця діаметром 2,5 см. Вона мала петелькоподібний приймач, кінець якого був завернутий у формі плитки (рис. 8-В, 1).

На шийних хребцях покійника знайдено 15 пастових намистин білого кольору (рис. 8-В, 3). При розчистці таза покійника стверджено наявність черепа і кісточок маленької дитини.

Поховання № 39 виявлене на глибині 0,75 м від сучасної поверхні. Це тілопокладення. Покійник лежав головою на північ, лицем вгору. З правої сторони біля таза стояв горщик малих розмірів. Він мав нерівну, горбкувату поверхню з слідами деякого згладжування, випал посередній. В горщика біконічна форма з різким переломом стінок на половині висоти та рівне денце. По переломі горщик прикрашений наліпним горизонтальним валиком з косими нарізами. Діаметр по переломі бочка 10 см, діаметр денця 6,5 см (рис. 6-Б, 3).

Поховання № 40 – тілопокладення. На фоні кам'янистого суглинку простежено могильну яму овальної форми, витягнуту з півночі на південь. В ямі розчищено тілопокладення. Покійник лежав на глибині 0,85 м від сучасної поверхні, орієнтований головою на північ, лицем на захід. Над головою зніходився великий, трохи підправлений камінь чотирикутної форми. Велика кам'яна плита розміром 0,6 x 0,75 м, близька по формі до чотирикутної лежала на грудях, а дещо менша – на ногах покійника. Всі три камені лежали уступама від голови до ніг. Знахідок (супроводжуючого інвентаря не виявлено) (рис. 5-Г, пох. № 40).

Поховання № 41. На глибині 0,66 м від сучасної поверхні розчищено тілопокладення. Покійник лежав головою на північ, лицем вгору. Ліва рука була зігнута в локті і лежала поперек грудей, права була закладена за голову. На лівій стороні грудей лежала бронзова сильнопрофільована фібула.

Поховання № 42 виявлене на глибині 0,45 м від сучасної поверхні. Перепалені кістки були зсіпані в урну, яка являла собою велику ліпну миску, виготовлену з глини без домішок, поверхня рівна, трохи шершава світлокоричневого кольору. Миска мала розширені доверху стінки з високо піднятим ребристим переломом, низькими, загнутими до середини вінцями, рівним денцем. Діаметр денця 22,5 см, висота 12 см, діаметр денця 10 см (рис. 8-Д, 6).

На кістках лежали дві бронзові сильнопрофільовані фібули (рис. 8-Д, 4, 5), добре збережений залізний ніж з рівною спинкою, що плавно переходила в черенок. Перехід леза в черенок був більш виразний. Довжина ножа 14 см, довжина леза 9,5 см. Зверху на спинці, в 2,5 см від кінця ножа зніходились три поперечні насічки (рис. 8-Д, 3). Ніж виготовлений з високоякісного заліза, яке майже не піддалось корозії.

Біля ножа лежало залізне шило довжиною 10 см. Вістря шила округле в перерізі, черешок чотирикутний (рис. 8-Д, 2).

Урна була прикрита уламком ліпного горщика чорного кольору, поверхня нерівна, шершава. На накривці лежало глиняне пряслице, приплюснutoї форми діаметром 4,5 см (рис. 8-Д, 1).

Поховання № 43 – тілопальне. На глибині 0,55 м від сучасної поверхні виявлено урну з перепаленими кістками. Урною служив великий ліпний горщик, виготовлений з домішкою піску, поверхня шершава, горбкувата темнокоричневого кольору. Горщик мав випуклі бочки, орнаментовані наліпними гудзками з пальцевими здавленнями, від яких відходили вглиблені зигзагоподібні лінії. Діаметр денця 13 см (рис. 10-А, 1).

Між кістками лежав бронзовий браслет, виготовлений з округлого в перерізі (діаметр 0,6 см) стержня, кінці якого були рівно зрізані і заходили один за одного. Діаметр браслета 6 см (рис. 10-А, 3). Поруч знаходилось виготовлене з каменю-піскову пряслице діаметром 4,8 см, діаметр наскрізного отвору 0,8 см. Сильно переплавлена намистина була виготовлена з синьої пасти і інкрустована червоною пастою (рис. 10-А, 4).

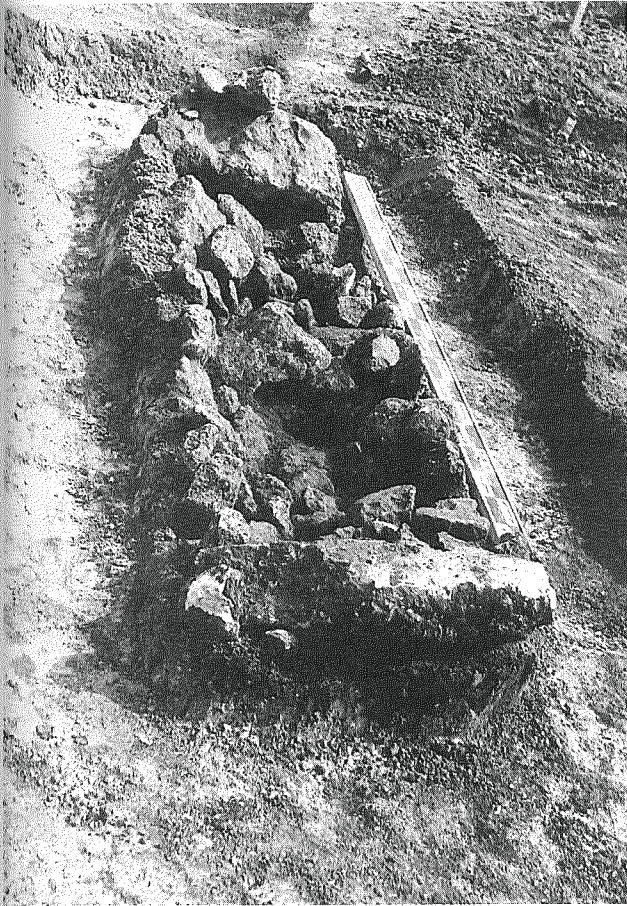

Рис. 9. Болотня. Поховання № 36

Рис. 9. Błotnia. Grób nr 36

Abb. 9. Błotnia. Grab 36

Залізний ніж був виготовлений з високоякісного металу. Він мав дугасту спинку з невиділеним переходом в черенок. Лезо переходило в черенок за допомогою виразного уступу. Довжина ножа 13 см, довжина леза 9 см (рис. 10-А, 2). Ніякого накриття урни непростежено.

Поховання № 44 було тілопальним. Перепалені кістки лежали в ямі на великому фрагменті ліпної кераміки. Ніяких супроводжуючих знахідок в похованні не виявлено.

Поховання № 45 – тілопальне. На глибині 0,55 м від сучасної поверхні виявлено урну, великий ліпний глечик, виготовлений з глини без домішок, поверхня рівна, добре вигладжена чорного кольору, випал посередній. Він мав сильно випуклі бочки, відділену уступом високу конічну шийку з горизонтальним пружком на половині її висоти, рівне денце. Широке стрічковидне вушко відходило від вінець і опускалось на бочок в місці його переходу шийку. Діаметр денця глечика 11 см, діаметр по найбільшій випуклості бочків 22 см, висота 31 см (рис. 10-Б, 1).

Урна з перепаленими кістками була прикрита ліпною чашею на високій ніжці. У верхній частині чаша мала сильно розширені стінки, відділені уступом дещо розширені заокругленим краєм віня. Діаметр вінець 23 см (рис. 10-Б, 2). Поруч лежав уламок бочка товстостінного ліпного горщика (рис. 10-Б, 3).

Урна стояла на зігнутій у вигляді букви Т частині меча. Друга частина меча з рукояткою була зігнута і обвивала бік урни. Меч був двосічний у вигляді сплюсненого ромба в перерізі. Лезо за допомогою двох виразних уступів переходило в черенок, на якому збереглась заклепка, що тримала рукоятку. Довжина меча 87 см, довжина леза 78 см (рис. 10-Б, 7). Під дном урни лежали окремі

знахідки. Це дві шпори, пряжка, два ножі, окуття пояса, бритва, голка бронзової фібули.

Шпора мала сегментоподібну в перерізі симетричну дужку, яка до кінців плавно звужувалась. Обидва кінці були відігнуті назовні і закінчувались фігурними гудзками. Посередині дужки знаходився досить великий конічний шип (рис. 10-Б, 11).

Друга шпора аналогічної форми була сильніше перепалена в огні і її дужка деформувалась (рис. 10-Б, 13).

Пряжка була виготовлена з трикутного в перерізі стержня і мала округлу рамку з одною випрямленою стороною, на якій був закріплений рухомий язичок. Рамка пряжки інкрустована поперечно нанесеними бронзовими дротиками. Язичок мав фігурну форму і теж був інкрустований бронзовим дротиком. Розміри рамки 3,2 x 3,8 см (рис. 10-Б, 12).

Бритва збереглась лише частково, однак, видно на ній місце кріплення рухомої ручки (рис. 10-Б, 6).

Один ніж мав рівну спинку з прямим переходом в черенок, на якому збереглась бронзова заклепка, що утримувала ручку. Довжина ножа 12 см (рис. 10-Б, 9).

Другий ніж зберігся гірше. По формі і розмірах він аналогічний першому ножеві (рис. 10-Б, 10).

Окуття від пояса являло собою дві пластини чотирикутної форми, скріплені між собою двома штифтами. Розміри пластин 2 x 3 см (рис. 10-Б, 4).

Поміж металевими знахідками лежало пряслице, виготовлене з кістки. Його діаметр 3,5 см.

Поховання № 46 тілопальне (рис. 11), виявлене на глибині 0,5 м від сучасної поверхні. В рядок з північного сходу на південний захід стояло три урни з перепаленими людськими кістками. Перша з них являла ліпний горщик середніх розмірів, виготовлений з глини без домішок, поверхня рівна, вигладжена темнокоричневого кольору. Він мав біконічну форму з рівним краєм невиділених вінець. Біля урни лежали залізний ніж та пряжка.

Ніж мав рівну спинку з плавним переходом в черенок. Лезо відділялось від черенка більш різким уступом. Довжина ножа 12 см, довжина леза 9 см (рис. 10-Б, 2).

Пряжка виготовлена з ромбовидного в перерізі стержня. Її рамка округла з одною випрямленою стороною, на якій був закріплений рухомий язичок. Розміри пряжки 3,0 x 3,5 см (рис. 10-Б, 3).

Друга урна – гончарний горщик, виготовлений з глини без домішок, поверхня рівна, вигладжена сірого кольору. Він мав біконічну форму з переломом стінок на половині висоти, відділену уступом майже циліндричну шийку з розхиленими вінями. Під вінями шийка прикрашена горизонтальним пружком. Денце сформоване на кільцевій підставці. Діаметр вінець 13,4 см, висота 16,5 см, діаметр денця 8 см (рис. 10-В, 1).

Третя урна – це ліпна миска з рівною, вигладженою поверхнею коричневого кольору, що мала біконічну форму з рівним краєм нагнутих до середини вінець.

Поховання № 47 – тілопальне. На глибині 0,47 м від сучасної поверхні виявлено урну з перепаленими людськими кістками. Урною служила гончарна тонкостінна посудина (імпорт) з вигладженою поверхнею червонуватого кольору. Вона мала сильно випуклі бочки з добре вираженими плічками, відділену горизонтальним пружком високу, вузьку циліндричну шийку з нависаючим назовні краєм невиділених вінець. Денце сформоване на кільцевій підставці. Діаметр вінець 5 см, висота 20 см, діаметр денця 5,8 см (рис. 12-А, 4).

Урна була прикрита ліпною мискою, з рівною, вигладженою поверхнею темнокоричневого кольору. Миска мала сильно розхилені стінки, які через плавний перелом переходили в дещо

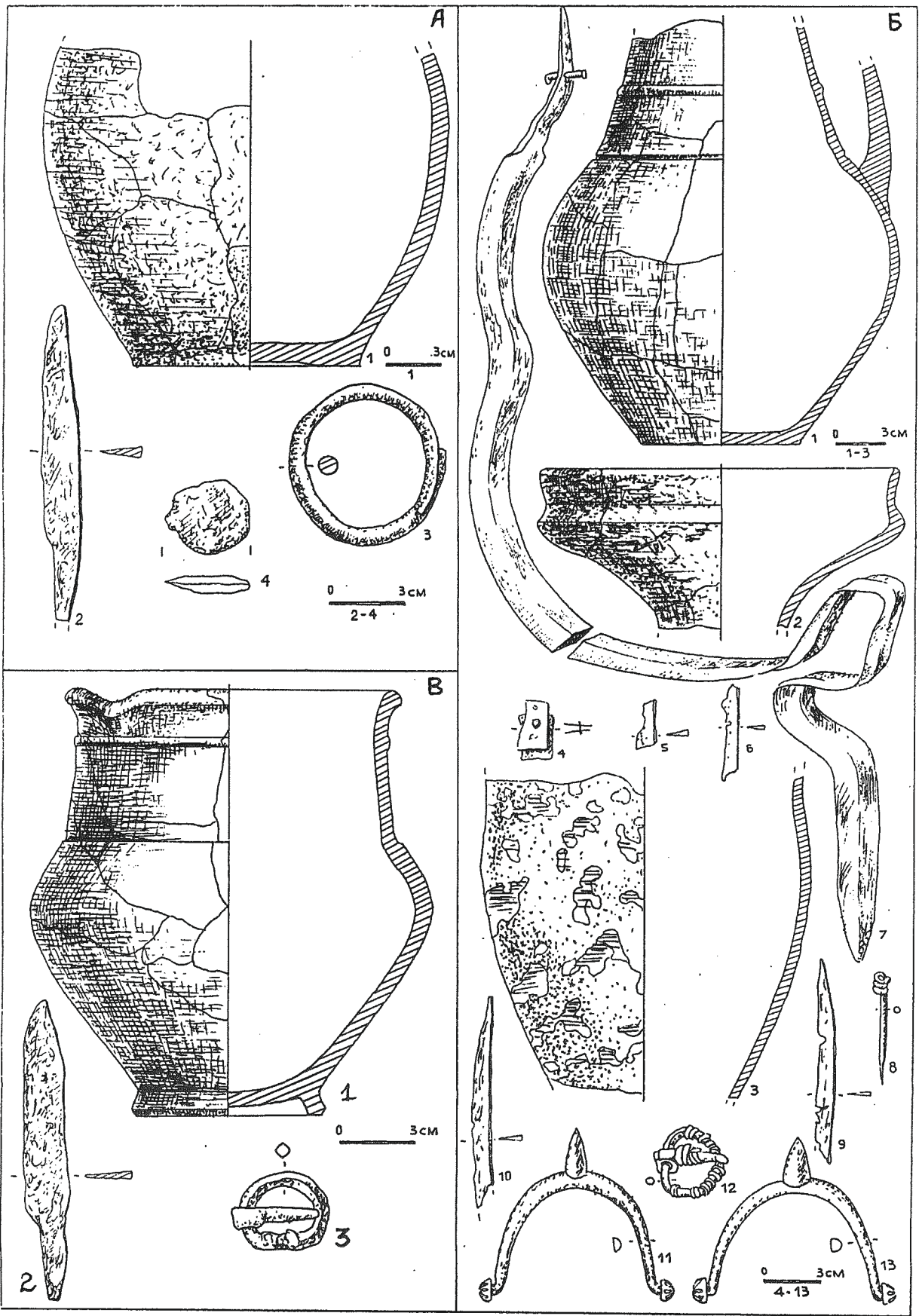

Рис. 10. Болотня. Знахідки з поховань (А – пох. 43; Б – пох. 45; В – пох. 46)

Рус. 10. Бłotnia. Inwentarze grobów 43, 45, 46

Abb. 10. Błotnia. Grabinventare 43, 45, 46

Рис. 1
Рус. 1
Abb. 1

нахил
16 см
Н
лощен
перел
Діаме
В
профі
мачі. Д
П
кістки
горщи
трохи
випук
Н
бронз
голка,
вання
ч
заглад
таріль
зонта
1). Біл
Ф
вану д
в легк
ніжки
закінч
верхн
пружк
фібул
В
діаме
П
Перег
горщи
нерів
легко
висту
Н
заглад
рени с
тром

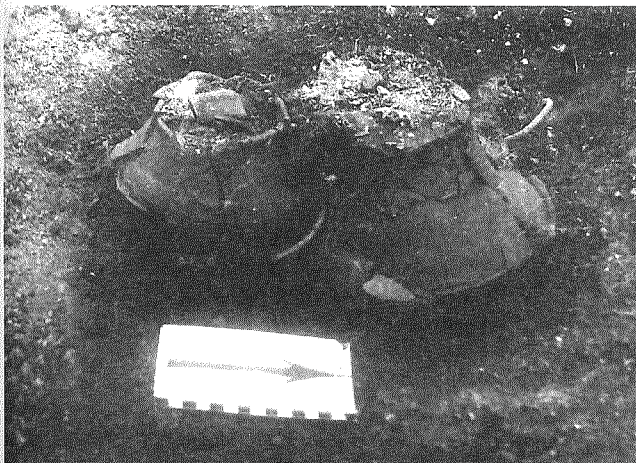

Рис. 11. Болотня. Поховання № 46
 Рус. 11. Болотня. Грób nr 46
 Abb. 11. Болотня. Grab 46

нахилені до середини вінця з рівнозрізаним краєм. Діаметр вінець 16 см (рис. 12-А, 1).

На дні миски лежав фрагмент другої ліпної миски з пролощеною поверхнею чорного кольору, що мала ребристий перелом стінок та високі вертикальні з рівнозрізаним краєм вінця. Діаметр вінець 23 см (рис. 12-А, 3).

В урні між перепаленими кістками лежала бронзова сильно профільована фібула з двома чотирикутними отворами в приймачі. Довжина фібули 3,5 см (рис. 12-А, 2).

Поховання № 48 являло собою тілоспалення. Перепалені кістки були зсіпані в урну, якою служила нижня частина ліпного горщика, виготовленого з глини без домішок, поверхня рівна, трохи пролощена коричневого кольору. Стінки горщика легко випуклі, денце рівне діаметром 13 см (рис. 12-Б, 2).

На кістках, які заповнювали горщик, лежали дві невеликі бронзові фібули сильнопрофільованого типу, залізна зломана голка, синя пастова намистина з позолотою всередині. Поховання було прикрите верхньою частиною чаші на високій ніжці.

Чаша виготовлена з глини без домішок, поверхня рівна, заглажена жовтуватосірого кольору, випал добрий. Верхня тарілкоподібна частина чаші закінчувалась широкими горизонтально сформованими вінцями. Діаметр вінець 25 см (рис. 12-Б, 1). Біля чаші знаходився фрагмент денця скляної посудини.

Фібули невеликих розмірів мали фігурну сильнопрофільовану дужку, яка череа потовщення біконічної форми переходила в легко вигнуту ніжку, що закінчувалась невеличким гудзком. Від ніжки відходив косозрізаний суцільний приймач. Дужка фібули закінчувалась підпірною плиткою з гачком, до якої кріпилася верхня тятива пружинного апарату, що складався з 6-ти витків пружини і голки, що творили з фібулою єдине ціле. Довжина фібул майже однакова – 4,6 та 4,8 см (рис. 12-Д, 1, 2).

Виготовлена з синьої пасти намистина мала біконічну форму, діаметром 1,2 см (рис. 12-Д, 4).

Поховання № 49 виявлене в 0,45 м від сучасної поверхні. Перепалені кістки були зсіпані в урну, що являла собою ліпний горщик, виготовлений з глини з домішкою шамоту, поверхня нерівна, але дещо заглажена сірого кольору. В горщика були легко випуклі бочки, слабо виділені плічки, рівне з трохи виступаючими краями денце. Діаметр денця 11 см.

На кістках лежала невеличка ліпна мисочка з рівною, трохи заглаженою поверхнею коричневого кольору, що мала розширені стінки, відділені уступцем високі розвернуті вінця діаметром 7,5 см. Діаметр денця мисочки 4 см, висота 4,8 см.

Між кістками знайдено залізну сильнопрофільовану фібулу. Вона мала круто зігнуту дужку, яка закінчувалась профільованими потовщеннями і переходила в вигнуту ніжку з приймачем. Довжина фібули 4,8 см. (рис. 12-Г).

Поховання було прикрите великим фрагментом ліпної посудини.

Поховання № 50 тілопальне. На глибині 0,35 м від сучасної поверхні виявлено урну з перепаленими кістками. Урна являла собою гончарну вазу, виготовлену з глини без домішок, поверхня рівна сірого кольору, випал добрий. Ваза мала розширені доверху стінки, високопідняті плічки, відділену уступцем та горизонтальним вглибленням конічну шийку, денце на кільцевій підставці. Діаметр денця 12 см (рис. 12-В, 3).

Урна була прикрита уламком ліпного горщика, з нерівною, шершавою поверхнею коричневосірого кольору, випал посередній. Бочки горщика були прикрашені наліпними гудзками з вдавленням посередині. На кістках лежала залізна перепалена бритва (рис. 12-В, 2).

Поховання № 51 – тілопальне, відкрите на глибині 0,35 м від сучасної поверхні. Перепалені кістки були зсіпані в урну, що являла собою ліпний горщик, виготовлений з глини без домішок, поверхня рівна коричневосірого кольору, випал посередній. Горщик мав легко випуклі стінки, невиділені плічки, рівне денце діаметром 10 см.

Ні перепалених кістках лежали залізна пряжка з окуттям пояса, бронзова фібула (фрагмент), залізний ніж. Поруч з урною знаходився залізний наконечник списа. Урна була прикрита фрагментом ліпної чаші на високій ніжці, що мала вигладжену поверхню темнокоричневого кольору.

Пряжка була виготовлена з залізного стержня і мала в перерізі зверху овальну, зі споду рівну поверхню. Форма пряжки чотирикутна з вставленим стержнем, на якому знаходилось бронзове окуття пояса та рухомий фігурний язичок. Розміри пряжки 2,5 x 3,8 см. Окуття пояса являло собою бронзову пластинку, що займала всю ширину пряжки (3,8 см). Посередині пластинки знаходився округлий отвір, а три отвори меншого діаметру служили для кріплення окуття до пояса. На пряжці та окутті простежувались сліди позолоти (рис. 13-А, 1).

Частково збережена бронзова фібула теж мала сліди позолоти. Вона належить до типу сильнопрофільованих. На дужці знаходились два профільовані потовщення, судячи по формі фібули, приймач був гранчастим. Пружинний механізм творив єдине ціле з дужкою. Довжина збереженої частини фібули 3,5 см (рис. 13-А, 2).

Наконечник списа мав листовидну форму вістря та довгу втулку. Довжина наконечника 19 см, довжина вістря 8 см, діаметр втулки 2 см (рис. 13-А, 3).

Поховання № 52 знаходилось поруч з похованням № 51, на глибині 0,25 м від сучасної поверхні і було зачеплене плугом під час орання. Перепалені кістки були зсіпані в урну – великий гончарний горщик, виготовлений з відчищеної глини, поверхня рівна, вигладжена сірого кольору, випал добрий. Горщик мав кулясту форму стінок, відділену уступцем та горизонтальним пружком високу конічну шийку з майже горизонтально сформованими вінцями. Денце сформоване на високому кільцевому піддонні. Діаметр вінець 17 см, висота 27,5 см, діаметр денця 9 см (рис. 13-Б, 1). Урну прикривала друга гончарна посудина, що виявлена в фрагментарному стані. Це була середніх розмірів двовуха посудина. Розширені доверху стінки через ребристий перелом та незначний уступ переходили в невиділені плічки, що закінчувались високими вінцями. На ребристому переломі збереглися сліди від двох вушок. Денце сформоване на кільцевій підставці. Діаметр денця 8,5 см (рис. 13-Б, 3).

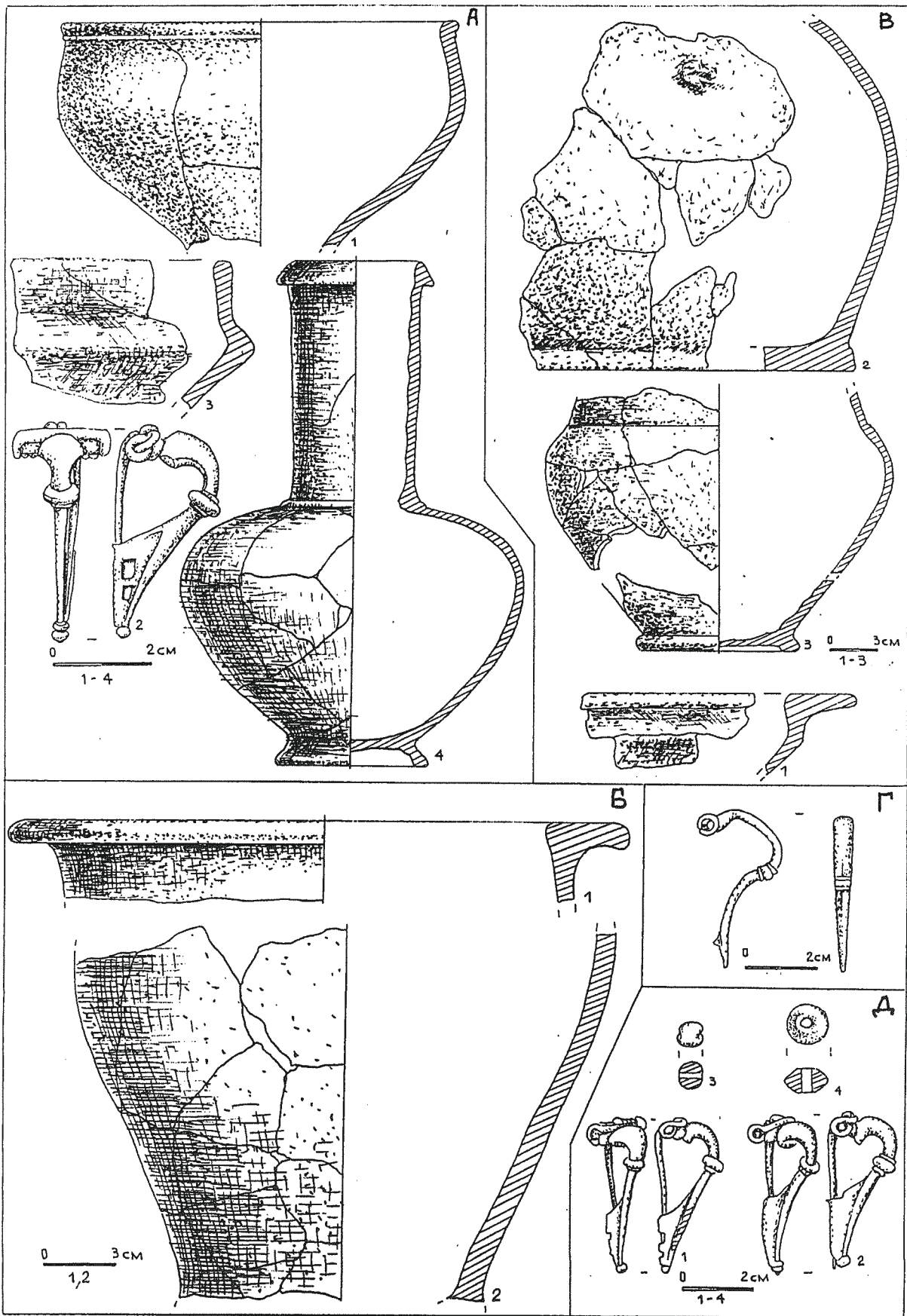

Рис. 12. Болотня. Знахідки з поховань (А – пох. 47; Б – пох. 48; В – пох. 50; Г – пох. 49; Д – пох. 48)

Рус. 12. Болотня. Інвентаризація гробів 47, 48, 50, 49

Abb. 12. Болотня. Грабінвентаризація 47, 48, 50, 49

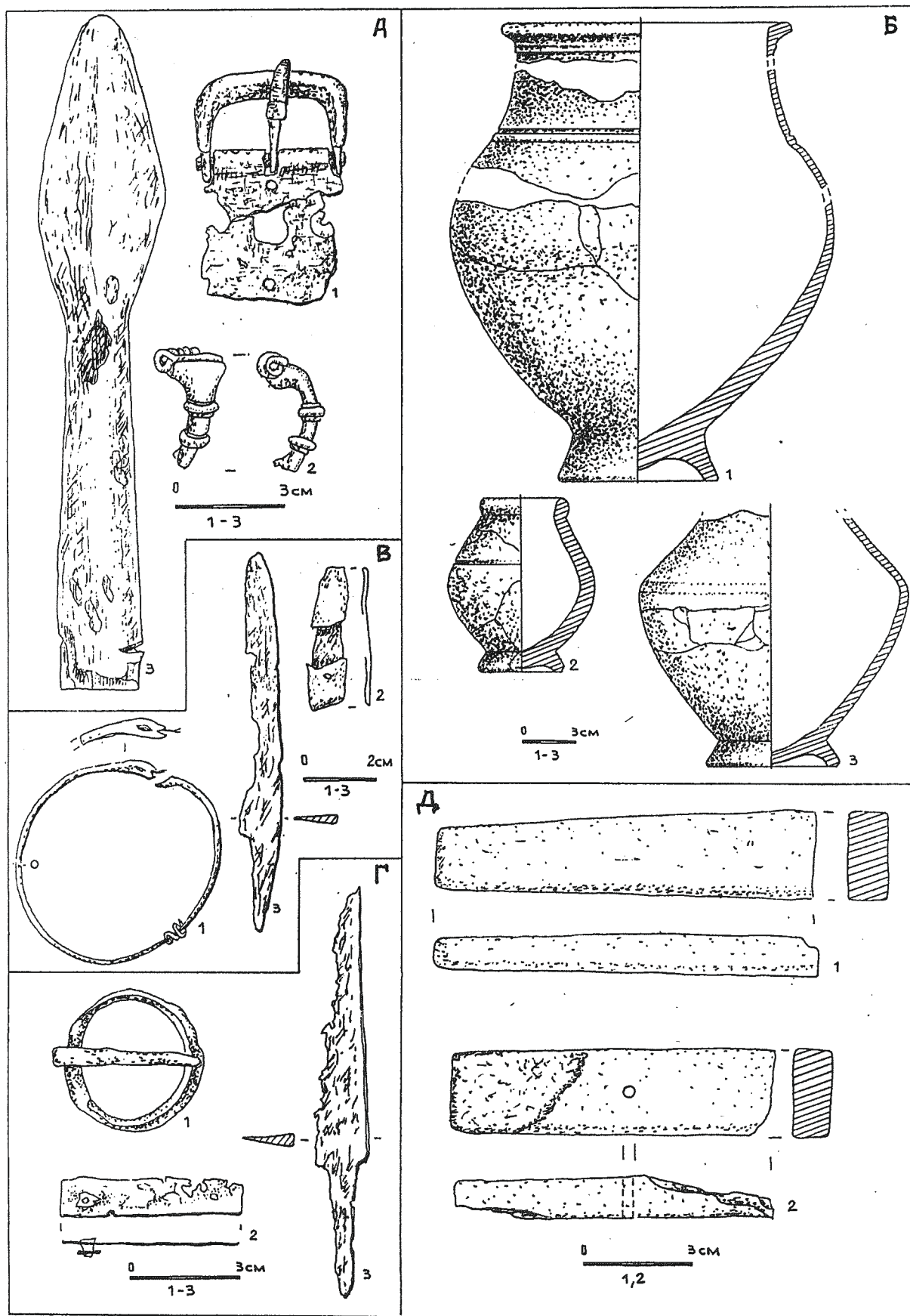

Рис. 13. Болотня. Знахідки з поховань (А – пох. 51; Б – пох. 52; В – пох. 53; Г – пох. 56; Д – пох. 55)

Рис. 13. Błotnia. Inwentarze grobów 51, 52, 53, 56, 55

Abb. 13. Błotnia. Grabinventare 51, 52, 53, 56, 55

Поруч з урною в перевернутому виді лежала невеличка гончарна двоху посудинка з рівною, заглаженою поверхнею сірого кольору. Вона мала розширені стінки, відділену ребристим переломом та уступцем конічну верхню частину, що закінчувалась прямими, трохи потовщеними вінцями. На ребристому переломі простежено сліди від двох вушок. Денце сформоване на кільцевій підставці. Діаметр вінець 5,5 см, висота 9 см, діаметр денця 4,5 см (рис. 13-Б, 2).

Під дном урни лежала зігнута залізна голка, уламок залізного ножа, пряслице, виготовлене з бочка ліпної посудини. Діаметр пряслиця 4,5 см.

Поховання № 53 – тілопальне, виявлене на глибині 0,35 м від сучасної поверхні. Перепалені кістки були зсіпані в урну – гончарну чашу на високій ніжці. Чаша була виготовлена з глини без домішок, поверхня рівна, вигладжена сірого кольору, випал добрий. Вона мала високу струнку ніжку, різко розширені стінки, які через ребристий перелом переходили в широкі, горизонтально сформовані, профільовані зверху вінця. Діаметр вінець 27 см.

Між кістками виявлено залізний ніж, бритву, бронзовий браслет. Ніж мав дугасту спинку з плавним переходом в черенок. Від сторони вістря перехід в черенок виразний, різкий. Довжина ножа 10,5 см, довжина вістря 8 см (рис. 13-В, 3). Бритва збереглась лише частково, кінець леза надламаний. Довжина збереженої частини 4 см (рис. 13-В, 2).

Браслет виготовлений з двох кусків бронзового дроту, зчеплених між собою своєрідною петлею, яка давала можливість змінювати діаметр браслету. Кінці браслета були оформлені в виді зміїних головок (рис. 13-В, 1).

Поховання № 54 – тілопальне, відкрите на глибині 0,3 м від сучасної поверхні. Перепалені кістки були зсіпані в урну, що являла собою ліпний горщик, виготовлений з глини з домішкою дрібного шамоту, поверхня нерівна, шершава коричневого кольору. Він мав розширені доверху, дещо випуклі стінки та рівне дно. Діаметр дна 9 см.

Всередині урни лежала вгору дном невелика гончарна ваза з вигладженою поверхнею сірого кольору. Поховання було прикрите ліпною мискою з вигладженою поверхнею коричневого кольору. Миска зарубинецького типу. Діаметр вінець миски 17,5 см, висота 11,5 см діаметр денця 12 см.

Поховання № 55 – розташоване в 6 м на схід від поховання № 54 тілопальне, урнове і за всіма ознаками порушене. Урна являла собою гончарний горщик, виготовлений з глини без домішок, поверхня рівна, вигладжена світлосірого кольору, випал добрий. Горщик мав майже кулясту форму стінок, відділену уступцем та горизонтальним пружком високу конічну шийку з низькими потовщеними, трохи розхиленими вінцями, дно на високому піддонні. Діаметр вінець 13,5 см, висота 24,5 см, діаметр дна 9 см.

Урна за всіма даними була прикрита верхньою частиною чаші на високій ніжці, яка, однак, була порушена плугом і лежала поруч з урною. Чаша була виготовлена на гончарному колі з глини без домішок, поверхня рівна, вигладжена сірого кольору, випал добрий. Вона мала сильно розширені стінки, відділені ребристим переломом вінця з широким горизонтально сформованим краєм. Діаметр вінець 28 см.

Між перепаленими кістками знайдено два кам'яних бруски, залізний ніж, залізна пряжка, фрагменти залізної бритви. Бруски виготовлені з пісковик. Вони мали видовжену, чотирикутну в перерізі форму. Довжина брусків 10 см, ширина 2,5 см. Посередині одного з брусків знаходився наскрізний отвір (рис. 13-Д, 1, 2).

Ніж мав дугасту спинку з плавним переходом її в черенок та з більш виразним переходом вістря в черенок. Довжина ножа

9,5 см, довжина вістря 7 см. Збереження ножа погане, він сильно роз'їдений ржавчиною. Від сильної корозії пострадала і бритва, від неї зберігся лише уламок.

Поховання № 56 – відкрите на глибині 0,35 м від сучасної поверхні. Поховання тілопальне: перепалені кістки були зсіпані в урну, що являла собою ліпну чашу на високій ніжці. Чаша була виготовлена з глини без домішок, поверхня рівна, вигладжена темнокоричневого кольору, випал посередній. Чаша мала високу порожнисту ніжку, відділені горизонтальним пружком сильно розширені стінки, які через ребристий перелом та плавний уступ закінчувались вертикальними вінцями. Діаметр вінець 24,5 см. На перепалених кістках лежали зігнутий ніж, залізна пряжка, залізна пластинка з заклепками. Поховання було прикрите камінням. Ніж мав потовщену рівну спинку, яка за допомогою різкого уступу переходила в черенок. Перехід вістря в черенок також різкий, виразний. Довжина ножа 11 см, довжина вістря 8 см. (рис. 13-Г, 3).

Пряжка виготовлена з округлого в перерізі стержня і являла собою кільце розміром 3,8 x 3,8 см, на якому закріплений рухомий язичок (рис. 13-Г, 1).

Залізна пластинка довжиною 5 см і шириною 1 см мала по кінцях два отвори, в одному з яких збереглась залізна заклепка (рис. 13-Г, 2).

Поховання № 57 знаходилось в 4 м на схід від поховання 56. На глибині 0,35 м від сучасної поверхні виявлено урну з перепаленими кістками, що являла собою ліпний горщик виготовлений з глини з домішкою шамоту, поверхня шершава, горбкувата світлокоричневого кольору, випал слабкий. Горщик розсипався від дотику до нього. В горщика були сильно випуклі бочки, рівне денце діаметром 11 см.

Урна була прикрита гончарною чашею на високій ніжці (верхньою її частиною). Чаша виготовлена з глини без домішок, поверхня рівна, вигладжена сірого кольору, випал добрий. Вона мала сильно розширені стінки, які переходили в широкі, горизонтально сформовані вінця. Діаметр вінець 21 см. Ніяких знахідок в заповненні урни не виявлено.

Поховання № 58 – тілоспалення. На глибині 0,25 м від сучасної поверхні в ямці діаметром 0,2 м залягало скупчення перепалених кісток, зверху, дві зламані шпори і ніж. Поховання було прикрите фрагментами ліпної і гончарної кераміки, зокрема, ліпної чаші на високій ніжці. Діаметр вінець чаші 19 см.

Обидві шпори мали ребристі ззовні, рівні з внутрішньої сторони дужки, які звужувались до кінця і закінчувались округлими, орнаментованими гудзками. Конічні, округлі в перерізі шипи tworили єдине ціле з дужкою. Найбільша ширина дужки 0,9 см, висота шипа 2,8 см (рис. 14-Г, 1, 3). Ніж мав рівну спинку, яка за допомогою уступу переходила в черенок. Перехід вістря в черенок плавний. На черенку є наскрізний отвір для кріплення ручки. Довжина 12,5 см, довжина вістря 9 см (рис. 14-Г, 2).

Поховання № 59 виявлене на глибині 0,35 м від сучасної поверхні. Перепалені кістки лежали в ямці діаметром 0,4 м і зверху були прикриті уламком ліпного горщика з нерівною, шершавою поверхнею коричневого кольору. Ніяких знахідок в похованні не виявлено.

Поховання № 60 простежене на глибині 0,45 м від сучасної поверхні. Перепалені кістки лежали купкою і були прикриті верхньою частиною гончарної чаші на високій ніжці. Частина кісток не була прикрита. Поруч з урною на кістках лежали ніж, пряжка, бритва.

Гончарна чаша, точніше її верхня частина, що служила урною, виготовлена з глини без домішок, поверхня рівна жовтуватосірого кольору, випал добрий. Сильно розширені стінки чаші переходили в вертикально сформовані вінця. Діаметр вінець 24 см. (рис. 14-А, 1). Частково знищена залізна пряжка виготовлена

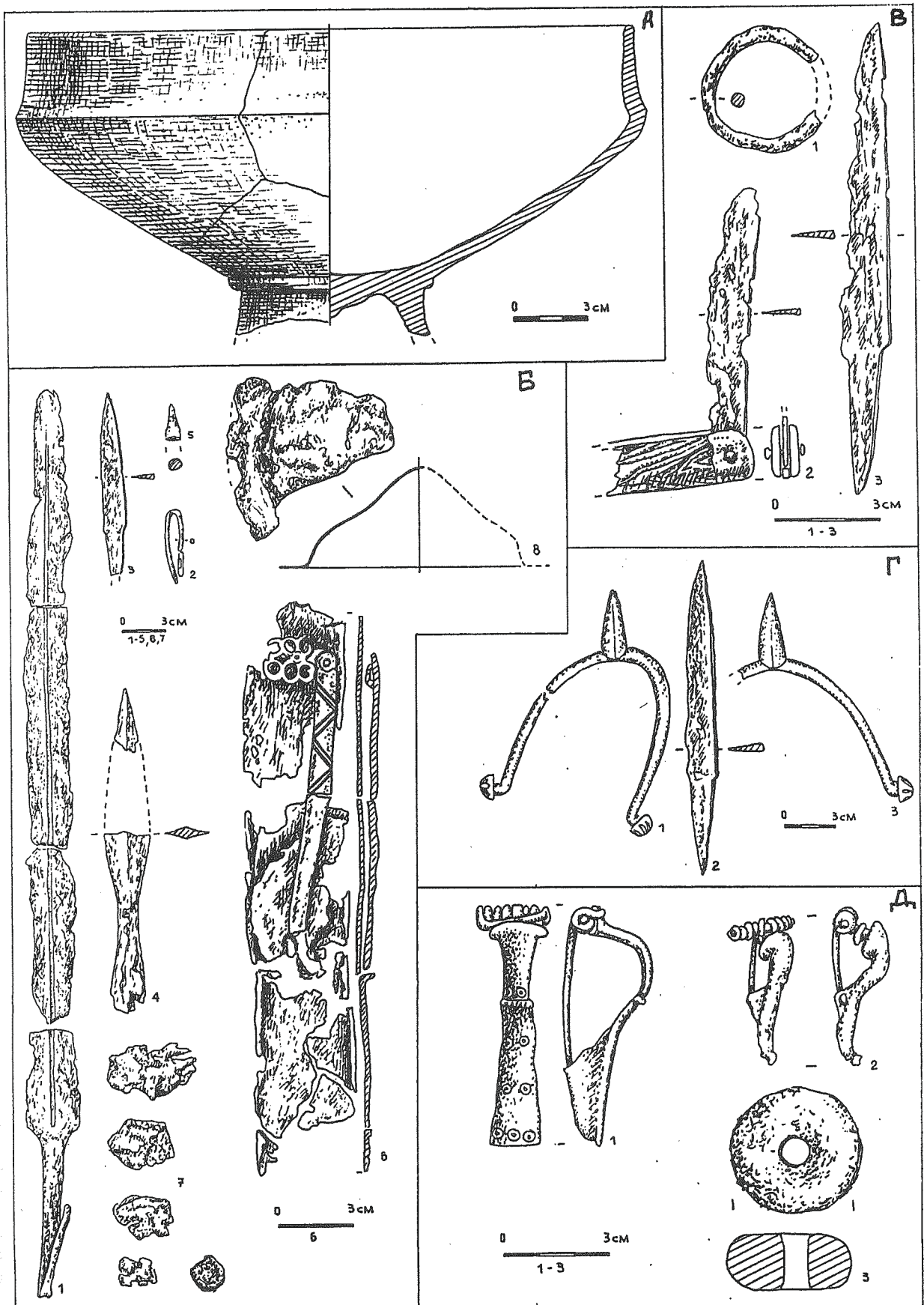

Рис. 14. Болотня. Знахідки з поховань (А – пох. 60; Б – пох. 61; В – пох. 60; Г – пох. 58; Д – пох. 62)

Rys. 14. Błotnia. Inventarze grobów 60, 61, 58, 62

Abb. 14. Błotnia. Grabinventare 60, 61, 58, 62

з округлого в перерізі стержня. Вона мала округлу форму діаметром 3,5 см (рис. 14-В, 1).

Ніж мав трохи дугасту спинку, яка через виразний уступ переходила в черенок. Вістря також відділялось від черенка виразним уступом. Довжина ножа 13 см, довжина вістря 9 см (рис. 14-В, 3).

Бритва мала дещо вигнуту спинку з фігурними вирізами на кінці, наскрізний отвір з штифтом на якому кріпилось округле окуття ручки бритви. Довжина леза бритви 8 см. найбільша ширина 1,2 см (рис. 14-В, 2).

Серед виявлених виділяється поховання під № 61.

Поховання № 61 залягало на глибині 0,25 м від сучасної поверхні. Під кам'яною плиткою чотирикутної форми лежала роздушена чаша на високій ніжці, яка прикривала перепалені кістки, що були зсіпані на кам'яній вимостці. Після зняття кам'яної вимостки на глибині 0,5 м від сучасної поверхні простежена ямка округлої форми діаметром 0,45 м. В ямці знаходився розламаний на чотири частини залізний меч а поруч – ніж, наконечник списа надламаним вістря, сильно перепалений і сплющений умбон, фрагменти бронзових з позолотою (?) піхов меча, залізна голка, шип шпори.

Чаша, яка прикривала перепалені кістки, виготовлена на гончарному колі з глини без домішок, поверхня рівна, ви гладжена жовтуватосірого кольору, випал добрий. В чаші сильно розширені стінки, горизонтально сформовані вінця. Діаметр вінця 23 см. Стінки чаші відділені від ніжки горизонтальним пружком. Залізний меч двосічний з двома розміщеними одна біля одної паралельними вглибленими лініями вздовж леза, відділеною різкими уступами довгою ручкою, що звужувалась до кінця. Довжина меча 68 см, ширина 4,5 см (рис. 14-Б, 1).

Наконечник списа зберігся частково: відсутня середня частина вістря. Втулка наконечника видовжена, трубчаста, звужена" в сторону вістря. Діаметр втулки 2 см. найбільша ширина вістря 4 см (рис. 14-Б, 4).

Ніж мав дугасту спинку з плавним переходом в черенок. Перехід вістря в черенок більш різкий. На черенку майже біля початку вістря є наскрізний отвір, який служив для кращого кріплення ручки. Довжина ножа 13 см. довжина вістря 9 см, ширина 1,5 см (рис. 14-Б, 3).

Зігнута навпіл голка мала широке вушко для вдівання нитки, загострений кінець. Довжина голки 11 см, (рис. 14-Б, 2).

Шип від шпори мав конічну форму висотою 2,5 см. Зі шпорою він становив єдине ціле. (рис. 14-Б, 5).

Умбон перепалений в огні, сплющений. Він мав конічну форму з дещо вгнутими стінками, заокругленою вершиною, широкими краями при основі, в яких були наскрізні отвори. За допомогою заклепок умбон кріпився до щита. Діаметр умбона 20 см, висота 7 см. (рис. 14-Б, 8).

Піхви меча збереглися фрагментарно. Вони виготовлені з тонкої бронзової бляхи, на якій збереглися сліди позолоти (?). На піхвах зберігся ажурний орнамент. Там же знаходилась прикрашена вглибленим зигзагоподібним орнаментом пластинка-застібка з вушком. Можливо, вона служила для кріплення піхов до пояса. Ширина піхов 4,8 см (рис. 14-Б, 6).

Крім описаних речей в похованні було п'ять кусків сплаву металу жовтуватобілого кольору (можливо переплавлена ручка від меча) (рис. 14-Б, 7).

Поховання № 62 – тілопокладення. На глибині 0,45 м від сучасної поверхні в чорноземі простежено могильну яму овальної форми, витягнуту з півночі на південь. Після розчистки на глибині 0,5 м від сучасної поверхні виявлено кістяк, орієнтований головою на північ. Череп роздушений.

Рис. 15. Болотня. Поховання № 58 и 59

Ryc. 15. Błotnia, Grób nr 58 i 59

Abb. 15. Błotnia. Gräber 58 und 59

Справа біля тазової кістки лежав фрагмент ліпного горщика, виготовленого з глини з домішкою шамоту, поверхня шершава коричневого кольору, випал посередній. Горщик був прикрашений наліпними гудзками з вдавленнями посередині (рис. 16-А, 2). Зліва біля голови знайдено пряслице, виготовлене з відмученої глини, поверхня нерівна сірого кольору. Пряслице мало приплюснуту форму з заокругленими краями. Діаметр пряслиця 3,5 см. діаметр наскрізного отвору 0,6 см. висота 1,6 см (рис. 14-Д, 3). Там же лежав уламок гончарного біконічного горщика. (рис. 16-А, 1).

На лівому плечі покійника знаходилась залізна сильнопрофільована фібула середніх розмірів. Довжина фібули 4 см (рис. 14-Д, 2).

Велика бронзова фібула виявлена біля шиї. Вона мала широку, сильно зігнуту дужку, плоску зісподу ребристу зверху. Майже при переході дужки знаходився поперечний пружок. Ніжка пластинчаста, розширена до кінця. Від середини ніжки відходив суцільний приймач. Пружинний механізм який творив єдине ціле з фібулою, складався з 8-ми витків і верхньої тятиви, закріпленої між підпірною плиткою і гачком, а також голки. Ніжка та дужка були прикрашені двійними вглибленими очками. Довжина фібули 7 см (рис. 14-Д, 1). Згідно класифікації Р. Ямки такі фібули відносяться до VII типу серії А і могли вживатись від першої чверті I тис.н.ери до половини III ст.н.ери. Враховуючи, що описана фібула є єдиною на могильнику, а загальнопоширеним типом фібул на могильнику є сильнопрофільовані,

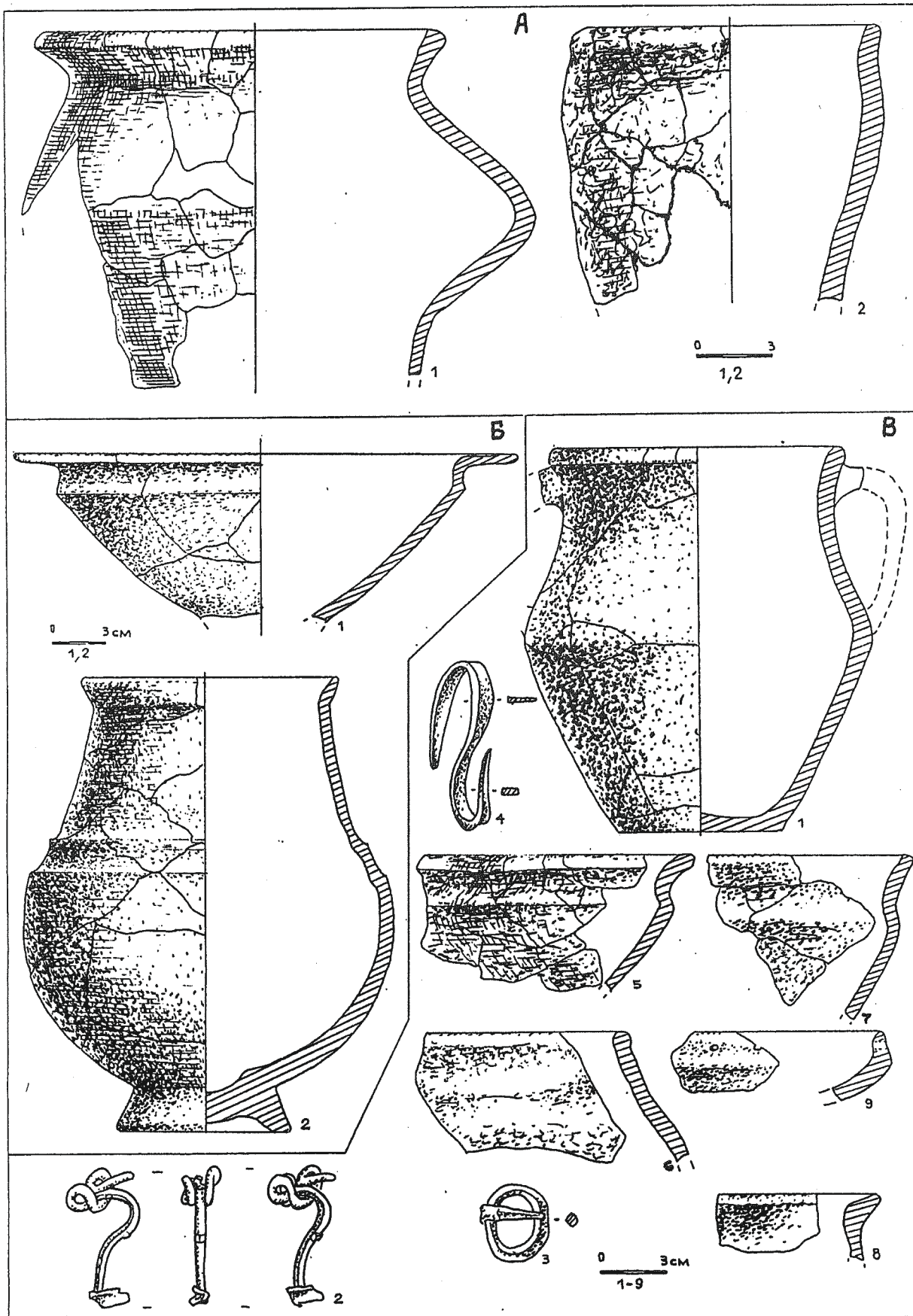

Рис. 16. Болотня. Знахідки з поховань (А – пох. 62; Б – пох. 63; В – пох. 65)

Рус. 16. Болотня. Інвентарзе гробів 62, 63, 65

Abb. 16. Болотня. Grabinventare 62, 63, 65

можна вважати, що описана вище фібула є синхронна їм і теж відноситься до I ст. н. ери.

Поховання № 63 – тілопальне, виявлене на глибині 0,45 м від сучасної поверхні. Перепалені кістки були зсіпані в урну. Урною служила гончарна посудина, виготовлена з глини без домішок, поверхня рівна сірого кольору, випал добрий. Розширені стінки через ребристий перелом переходили в високу конічну шийку, що закінчувалась слабо розхиленими вінцями. Діаметр вінець 12 см. Денце діаметром 7 см сформоване на кільцевій підставці. Два широкі стрічковидні вушка з потовще-ними краями зєднували вінця з нижньою частиною шийки (рис. 16-Б, 2). Чаша, що прикривала поховання, виготовлена з відчищеної глини, поверхня вигладжена сірого кольору, випал добрий. Вона мала струнку ніжку, що плавно переходила в сильно розширену верхню частину, яка закінчувалась широкими, горизонтально сформованими вінцями. Діаметр вінець 25 см (рис. 16-Б, 1).

В урні на кістках лежала залізна пряжка, виготовлена з округлого в перерізі стержня. Вона мала округлу рамку і рухомий язичок. Діаметр рамки пряжки 3,5 см.

Поховання № 64 знаходиться поруч з похованням № 63. Це тілоспалення. Перепалені кістки були зсіпані в ямку і прикриті гончарною чашею на високій ніжці, точніше, її верхньою частиною.

Чаша виготовлена з відчищеної глини, поверхня рівна, згладжена сірого кольору, випал добрий. Струнка порожниста ніжка в місці її переходу в верхню частину мала горизонтальний пружок. Верхня частина мала сильно розширені стінки, що закінчувались вертикальними вінцями з горизонтально сформованим краєм. Діаметр вінець 24 см. В середині між перепаленими кістками знайдено зігнутий залізний гвізд. Інших знахідок не виявлено.

Поховання № 65 – тілопальне. Перепалені кістки разом з вугликами були зсіпані в урну. Урною служив середніх розмірів горщик, виготовлений вільноруч з глини без домішок, поверхня рівна, трохи вигладжена коричневого кольору, випал посередній. Горщик був біконічної форми з ребристим переломом стінок на половині висоти, високими, розхиленими вінцями та рівним денцем. Два плоских в перерізі вушка були прикріплені під вінцями і опускались на бочки на рівні їх перелому. Діаметр вінець 11 см, висота 16 см діаметр денця 7 см (рис. 16-В, 1). Урна була прикрита уламком ліпного горщика з вигладженою поверхнею світлокоричневого кольору, що мав невиділені бочки та майже прямі, дещо потовщені вінця. Діаметр вінець 16 см.

Декілька уламків кераміки знаходились біля урни. Це уламок ліпної миски, виготовленої з глини без домішок, поверхня рівна світлокоричневого кольору, випал посередній. Розширені стінки переходять в низькі, нагнуті до середини вінця. Діаметр вінець 19 см (рис. 16-В, 9).

Великий уламок належав гончарній мисці з рівною поверхнею світлокоричневого кольору. В миски розширені стінки, відділені ребристим переломом розхилені, з рівнозрізаним краєм вінця. Діаметр вінець 16 см (рис. 16-В, 5).

Невеликим уламком представлена гончарна ребриста миска з високими, розхиленими вінцями. Вона мала рівну поверхню світлокоричневого кольору (рис. 16-В, 6).

Знайдено також фрагмент вінець гончарного горщика з вигладженою поверхнею темносірого кольору (рис. 16-В, 8).

В урні між перепаленими кістками знаходились залізна фібула, зігнутий залізний ніж, залізна пряжка.

Залізний ніж мав дугасту спинку, плавний перехід спинки та леза в черенок. Довжина ножа 11 см. довжина леза 8 см (рис. 16-В, 40). Ножі такого типу мають ознаки латенських традицій і є досить ранніми – поч. I ст. н. ери. Аналогії для них можна

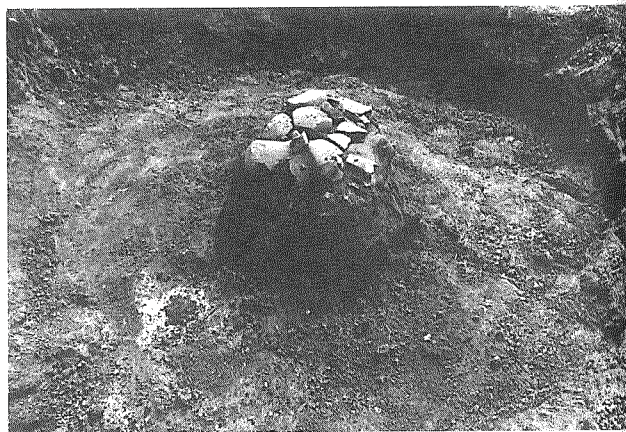

Рис. 17. Болотня. Поховання № 65

Рис. 17. Błotnia. Grób nr 65

Abb. 17. Błotnia. Grab 65

знайти на пам'ятках північно-західних культур, а також культур півдня, що відносяться до латенського періоду.

Фібула виготовлена з приплюсненого з гострими ребрами по боках залізного стержня і відноситься до типу одночлених. Вона мала сильно зігнуту дужку, яка одним кінцем переходила в довгу пряму ніжку з пластинчастим приймачем. Другим кінцем дужка переходила в пружинний апарат, що творив чотири витки з нижньою тятивою і закінчувався голкою. Довжина фібули 6 см (рис. 16-В, 2).

Описана фібула згідно класифікації А. К. Амброза відноситься до другої підгрупи воїнських фібул з прогнутим корпусом. В Середній Європі вони появились в пізньолатенський час і існували на початку I ст. н. ери.

Залізна пряжка виготовлена з ромбовидного в перерізі стержня і мала овальну форму з дещо випрямленою однією стороною, на якій був закріплений рухомий язичок. Зовнішня (передня) сторона пряжки мала густо нанесені поперечні насічки. Розмір пряжки 2,8 x 3,4 см (рис. 16-В, 3). Слід відзначити, що пряжки з округлою, чи овальною формою є найранішими. Вони появляются в пізньолатенській добі і продовжують існувати в I і навіть в II ст. н. ери. На основі аналогій в кераміці, наявності предметів, що піддаються датуванню поховання № 65 може бути віднесене до початку I ст. н. ери.

Поховання № 66. На глибині 0,6 м від сучасної поверхні простежено тілопокладення. Покійник лежав навзпак, головою на північ, лицем на захід, руки витягнуті вздовж тіла. З лівої сторони голови знаходилась ліпна чаша на високій ніжці. Вона мала рівну, вигладжену поверхню коричнево-сірого кольору, випал посередній.

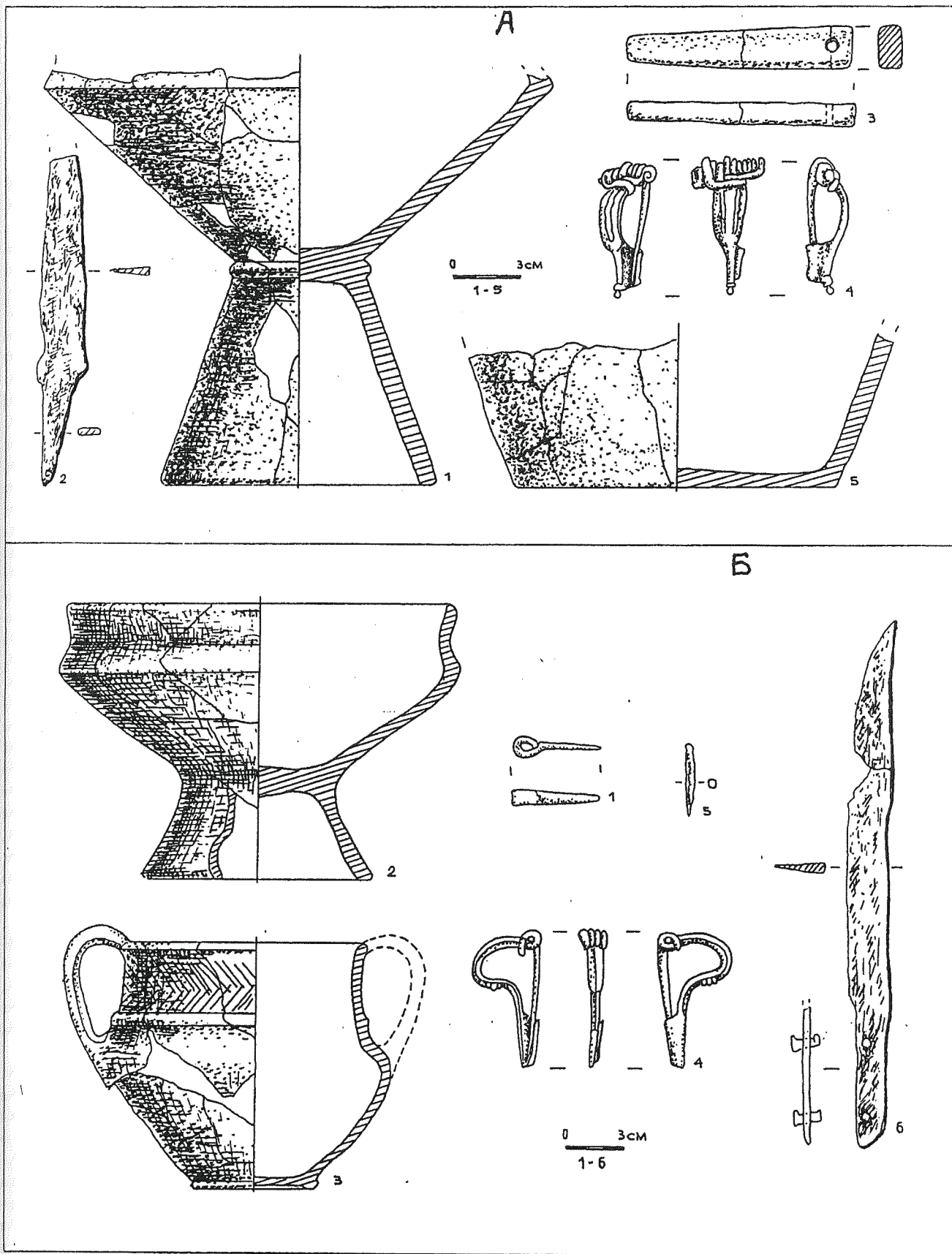

Рис. 18. Болотня. Знахідки з поховань (А – пох. 66 і 67; Б – пох. 70)

Рис. 18. Błotnia. Inwentarze grobów 66, 67, 70

Abb. 18. Błotnia. Grabinventare 66, 67, 70

Чаша мала конічну, порожнисту зі споду ніжку, відділену від неї горизонтальним пружком мископодібну частинущо за допомогою уступу переходила в високі, майже прямі вінця. Діаметр чаші по вінцях 21 см, висота 20 см. діаметр порожнистої ніжки в основі 9 см (рис. 18-А, 1).

Поховання № 67 виявлене в кв. 12 Н. На глибині 0,45 м від сучасної поверхні простежено великий уламок денця ліпного горщика, під яким в ямці знаходились перебрані кальциновані кістки. Між кістками знайдено залізний ніж, залізну фібулу, кам'яний брусок з наскрізним отвором для підвішування.

Горщик, що прикривав кістки, виготовлений з глини без домішок, поверхня рівна коричневого кольору, випал посередній. Він мав розширені стінки та рівне денце діаметром 19 см (рис. 18-А, 5). Ніж мав пряму спинку, яка через виразний уступ переходила в черенок. Перехід вістря в черенок теж зазначений уступцем. Довжина збереженої частини ножа 14 см (рис. 18-А, 2).

Фібула мала широку пластинчасту дужку, яка різко звужувалась і переходила у вузьку ніжку з суцільним трикутним приймачем. Ніжка закінчувалась невеликим гудзком. Другий кінець дужки так же різко звужувався і творив пружинний апарат з восьми витків, верхньої, обмотаної довкола головки фібули тятиви та голки. Пружина була обмотана довкола залізного штифта. Сама дужка прикрашена нанесеними по краях поздовжніми рівчачками. Довжина фібули 6 см (рис. 18-А, 4). Фібули з пластинчастою дужкою, суцільним трикутним приймачем з гудзком на кінці за А. К. Амброзом відносяться до дванадцяті групи (пружинні з гладким корпусом) фібул і датується I ст.н.е.¹⁶

Виготовлений з річкової гальки брусок мав видовжену, чотирикутну в перерізі форму. Наскрізний отвір служив для кріплення бруска до пояса. Довжина бруска 9 см, ширина 1,5 см (рис. 18-А, 3).

Поховання № 68. На глибині 0,4 м від сучасної поверхні простежено перевернуту догори дном невелику гончарну миску ребристого типу з гладкою поверхнею сірого кольору. Вона мала сильно розширені стінки, відділені ребристим переломом розхилени вінця та денце на кільцевій підставці. Діаметр вінця 17 см, висота 4 см, діаметр денця 6,5 см (рис. 19-А, 7).

Під мисочкою стояла урна. заповнена кальцинованими кістками. Урна являла собою виготовлений з очищеної глини гончарний горщик з вигладженою поверхнею світлокоричневого кольору що мав біконічну форму: сильно розширені стінки з плавним переломом на половині висоти через виразний уступ переходили в високу конічну шийку з легко потовщеними, слабо розхиленими вінцями. Денце сформоване на кільцевій підставці. Найбільша ширина горщика 19 см, діаметр денця 8 см висота до 20 см. (рис. 19-А, 1; 19-В, пох. № 68).

В заповненні урни між кістками знайдено перепалену скляну намистину жовтуватого кольору, а під дном урни – залізні ніж, шпору, дві пряжки, бронзову підвіску.

Скляна намистина мала приблизно циліндричну форму з наскрізним отвором, однак, перебування в огні дещо деформувало її. Діаметр намистини 1,3 см (рис. 19-А, 2).

Ніж довжиною 12 см мав дещо вгнуту спинку з плавним переходом в черенок. Плавним є і перехід леза в черенок (рис. 19-А, 3). Вище вже відзначалось, що ножі такого типу мають пізньолатенські традиції і можуть бути віднесені до початку I ст.н.ери.

Пряжка більших розмірів виготовлена з округлого в перерізі стержня. Рамка пряжки округлої форми розміром 3,0 x 3,2 см з зовнішньої сторони прикрашена поперечними нарізами. Поперечними нарізами прикрашений рухомий язичок (рис. 19-А, 6).

Друга пряжка теж мала округлу рамку розміром 2,6 x 2,8 см. виготовлена з округлого в перерізі стержня. Закріплений на рамці

¹⁶ А. К. Амброз, *Фібулы...*, С. 44.

рухомий язичок був дещо приплюснутий зі споду (рис. 19-А, 4). Пряжки з округлою рамкою і рухомих язичком типологічно є найранішими. Вони появляються в пізньолатенській добі і продовжують існувати протягом всього I-II ст. н.ери.

Шпора мала симетричну дужку; виготовлену з рівного зі споду та опуклого зверху залізного стержня. Дужка закінчувалась відігнутими, півкулястими гудзками. Посередині дужки знаходився округлий в перерізі, конічний шип. (рис. 19-А, 8). Шпори такого типу є найранішими і відносяться до I ст.н.ери.

Бронзова підвіска виготовлена з бляшки. Судити про її форму важко, поскільки вона збереглась частково. Вона була порожнистою, мала видовжену форму (рис. 19-А, 5).

Поховання № 69. На глибині 0,45 м від сучасної поверхні простежено скупчення каміння, що мало видовжену форму. Після того, як було знято верхні плитки каменю-пісковика, показалося тіло покладення. Покійник був поміщений в яму овальновидовженої форми розміром 0,7 x 1,85 м, орієнтований головою на північний схід. лицем на захід, руки витягнуті вздовж тіла. Саме поховання було обкладене довкола кам'яними плитками, кам'яні плитки прикривали його зверху. Голова. була прикрита двома більшими каменями. Біля поховання не виявлено ніяких знахідок.

Поховання № 70 – тілопальне. Перепалені кістки були зсіпані в урну і поставлені в ямку діаметром 0,6 м та глибиною 0,55 м від сучасної поверхні. Урною служив невеликий дво-вухий гончарний горщик, виготовлений з очищеної глини, поверхня вигладжена світлокоричневого кольору, випал добрий. В горщика випуклі бочки, відділена горизонтальним пружком конічна шийка з заокругленим краєм легко розхилених вінця, рівне денце. Від краю вінця відходили дугасто зігнуті вушка, які опускались на стінки в місці їх найбільшої випуклості. Діаметр вінця 12,5 см, висота 13 см. діаметр денця 6,5 см (рис. 18-Б, 3). Біля урни лежала на боці ліпна чаша на високій ніжці, що, мабуть, прикривала урну.

Чаша виготовлена з глини без домішок, поверхня рівна, вигладжена коричневого кольору, випал посередній. Конічна, порожниста зі споду ніжка переходила в тарілкоподібну верхню частину. Сильно розширені стінки останньої через ребристий перелом переходили в прямі, трохи розвернуті вінця. Діаметр вінця 20 см, висота 13,5 см (рис. 18-Б, 2). Між кістками знайдено залізну фібулу, залізний язичок для пряжки, а поруч великий бойовий ніж. Ніж мав рівну спинку з дещо піднятим вгору кінцем, легко випукле лезо. Перехід спинки та леза в черенок є плавним. В черенку були дві дірки, в яких збереглися залізні заклепки, що служили для скріплення накладок ручки. Довжина ножа 27 см, довжина леза 20 см (рис. 18-Б, 6).

Одночленна залізна фібула належить до типу сильнопрофільованих. Вона виготовлена з ребристого стержня. Сильно зігнута дужка, прикрашена зверху трьохчленною намистиною, переходить в ніжку з суцільним приймачем. Другий кінець дужки переходить в пружинний апарат, що складається з чотирьох витків, нижньої тятиви та голки. Довжина фібули 6,8 см (рис. 18-Б, 4).

Ареал поширення фібул такого типу – це Середня Європа. Виступають на Повісленні та по Ельбі. На території України поширені в Північному Причорномор'ї та на всій зарубинецькій території. За класифікацією А. Амброза вони відносяться до другої підгрупи четвертої групи одночленних "воїнських" фібул. На заході вони появились в кінці латенської доби і продовжували існувати в I ст.н.е. В I ст. н.ери вони виступають і на нашій території¹⁷. Разом з іншими матеріалами могильника в Болотні вони могли появитись вже на початку I ст. н.ери. Цим часом може бути датоване і поховання.

¹⁷ А. К. Амброз, *Фібулы...*, С. 24.

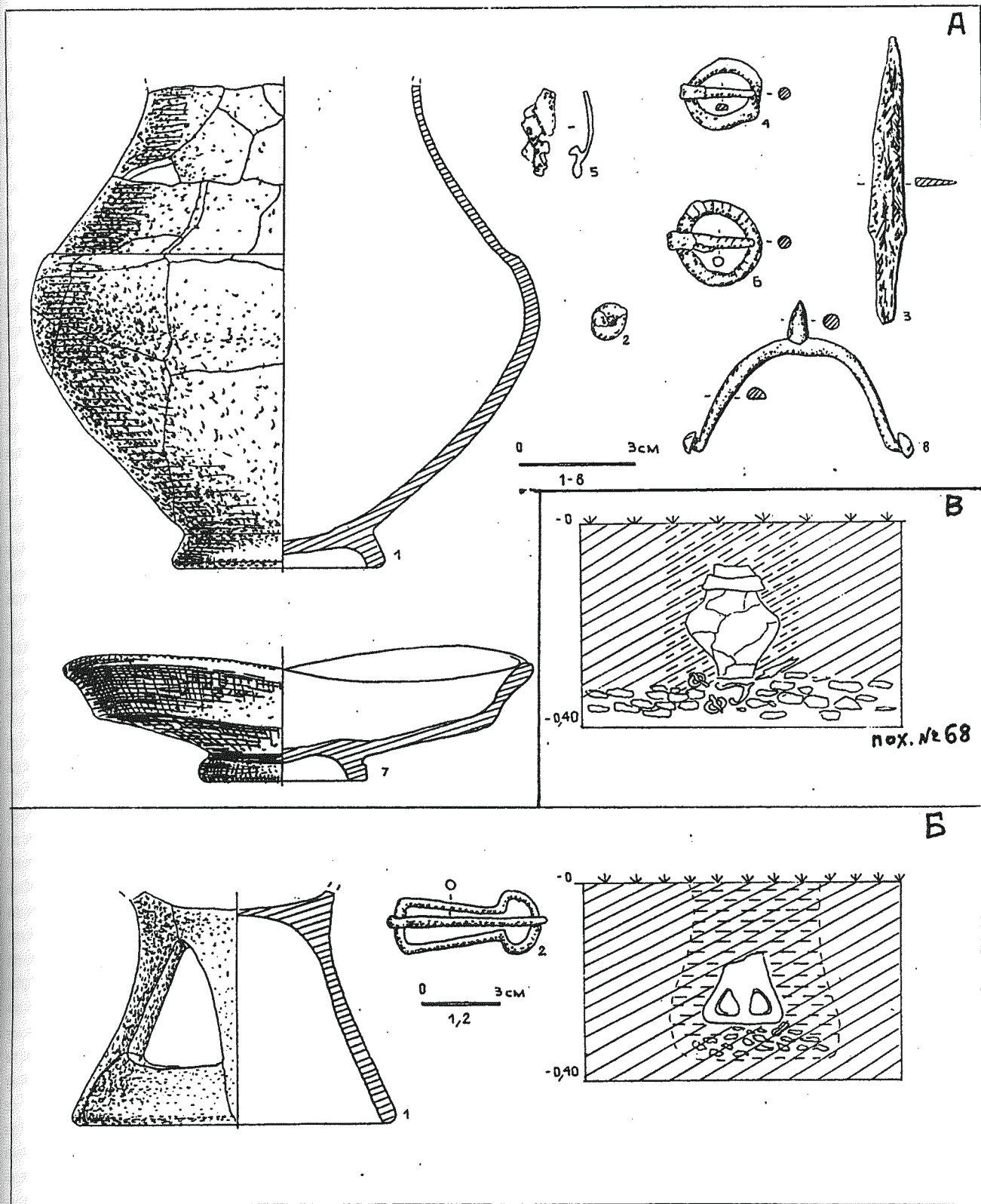

Рис. 19. Болотня. Знахідки з поховань (А – пох. 68; Б – пох. 71; В – пох. 68)

Рис. 19. Błotnia. Inwentarze grobów 68, 70

Abb. 19. Błotnia. Grabinventare 68, 70

Поховання № 71 – тілопальне. Перепалені кістки разом з вупиками були засипані в ямку і прикриті порожнистою ніжкою чаші. Чаша виготовлена з глини без домішок, поверхня рівна, вигладжена світлокоричневого кольору. Порожниста ніжка мала

конічну форму. В стінках ніжки було п'ять отворів у формі трикутників (рис. 19-Б, 1).

На дні ямки між кістками знайдено залізну пряжку. Рамка пряжки мала фігурну форму у вигляді гриба. Рухомий язичок

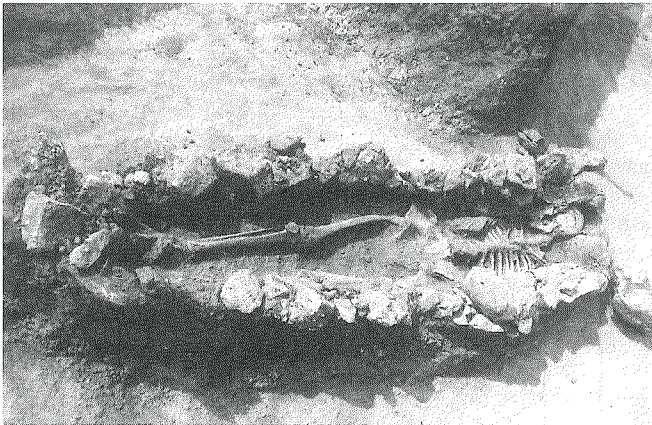
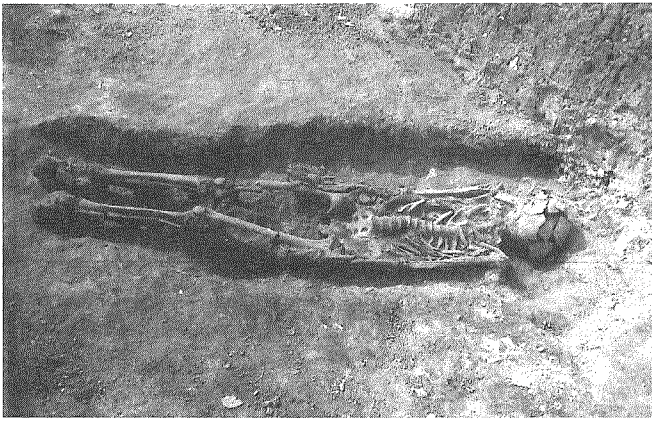

Рис. 20. Болотня. Поховання № 66 и 69
 Рус. 20. Błotnia. Grób nr 66 i 69
 Abb. 20. Błotnia. Gräber 66 und 69

опускався на „шапочку”. Довжина пряжки 5 см. Пряжки з подібною рамкою відомі з Нижньої Сілезії. За К. Такенбергом вони датуються самим початком I ст.н.єри¹⁸.

Роботами І. К. Свешнікова в 1954 році, коли було відкрито шість поховань, а також чотирьохлітніми систематичними розкопками автора проведено повне дослідження могильника. Якщо південна його частина знищена колгоспними стайнями і ми не можемо з достовірністю говорити про кількість можливих там поховань (шість поховань відкритих І. К. Свешніковим є лише частиною знищених при будівельних роботах), то автором розкопано всю територію могильника. Дослідження велись на суцільній площі, а крім того було зроблено комбінацію траншей за межами основного розкопу, що дозволило ствердити дальшу відсутність поховань в північному та східному напрямках. На дослідженій площі в 1540 м² виявлено 71 поховання. Разом з 6-ма похованнями з розкопок І. К. Свешнікова, одним похованням, що було виявлене в процесі прокладання водопровідної труби через середину могильника, загальна кількість виносить 78 поховань. За переказами будівельників на самому початковому етапі будівництва по всій ймовірності було знищено 7–8 поховань. Тому є певні підстави говорити про 85–90 поховань на могильнику в Болотні.

¹⁸ К. Tackenberg, *Die Wandalen in Niederschlesien*, Berlin, 1925, S. 99.

Топографія могильника в Болотні є подібною до інших могильників липицької культури, які теж займали незначні підвищення в північному спрямуванні від поселень. Судячи по Верхньолипицькому могильнику, який займає підвищення в північно-західному напрямі недалеко від поселення, могильник в Болотні теж розташований близько від поселення. Однак, поселення локалізувати не вдалось. Скоріше всього на цьому місці знаходяться сільські городи та будівлі.

Подібна закономірність в розташуванні поселень і могильників підтверджується Я. Пастернаком в Залісках, де поодинокі поховання теж знайдене близько поселення. Варто взяти до уваги, що дакійське населення Румунії теж розміщало могильники недалеко від своїх поселень (Кілія, р-н Веда і др.)¹⁹. Розміщення могильників поруч з поселеннями, в північній стороні від них характерне є і для зарубинецької культури²⁰.

Слід відзначити, що могильник в Болотні, як і в інших місцевостях є безкурганним, не має жодних земляних насипів чи інших ознак на місці поховань.

Спостереження над загальним планом розміщення поховань показує, що вони розміщені не рівномірно, а тягнуться рядами – смугами з півночі на південь. Відстань між такими рядами може виносити до 6–7 м. Певна закономірність спостерігається в глибині залягання поховань. Більшість з них (до 80%) знаходяться на глибині 0,25–0,45, а окремі 0,5 м від сучасної поверхні і тільки 20% залягають на глибині 0,55–0,75 м від сучасної поверхні. Більша глибина захоронення (0,7–0,85 м) в основному припадає на тілопокладення.

Румунські дослідники Пирван, Вульпе твердять, що трупоспалення було єдиним способом захоронення в даків. Результати досліджень могильника в Болотні дозволяють внести певні уточнення у визначення характеру поховального обряду липицького населення. Якщо до недавня вважалось, що обряд поховання характеризується тільки кремацією, а захоронення способом тілопокладення не є властивим для липицького населення то тепер можна говорити про наявність біритуального способу. Із досліджених автором 71 поховання в Болотні 14 являли собою тілопокладення, що складає майже 20%. Виходячи з цього, можна вважати, що основним і домінуючим способом поховання на Болотнянському могильнику було тілопокладення. Покійників спалювали не на місці захоронення, а десь збоку на спеціальному вогнищі. На території могильника таких вогнищ не виявлено, але вони є відомі в липицькій культурі. Три таких вогнища (*ustrina*) відомі з Верхньолипицького могильника. Звичай спалювання померлих на спеціальних вогнищах був поширений серед дакійського населення території сучасної Румунії²¹.

¹⁹ С. Моринц, *Новый облик дакийской культуры в римскую эпоху*, „Dacia”, t. V, 1961, с. 408–410.

²⁰ Ю. В. Кухаренко, *Зарубинецкая культура*, САИ, Д 1–19, 1964.

²¹ V. Macrea, D. Protase și M. Rusu, *Santierul arheologic Porolissum*, MCA, VII, S. 380–386; D. Protase, *Santierul arheologic Soporul de Cimpie*, MCA, VIII, S. 535.

Тілопальний спосіб поховання, який є на могильнику основним, не одночасно є однорідним. Виділяються два види тілопальних поховань: поховання в урнах і поховання просто в ямці. Поховання в урнах є переважаючими: на могильнику вони виносять 72,1%, в той час, як поховання в ямках – 27,9%.

Вище вже відзначалось, що поховання, і то в основному тілопальні залягають на малій глибині і не виходять за межі культурного шару і чорнозему взагалі. Тому могильні ями в культурному шарі, тим більш в чорноземі не простежуються. Знищені і самі урни. В процесі розкопок в першу чергу фіксуються перші ознаки поховання (скупчення фрагментів кераміки, кальциновані кістки, або кераміка, що прикривала їх).

Вище вже відзначалось, що 72% тілопальних поховань відносяться до урнових. Неможливість в більшості цих поховань визначити могильну яму є причиною того, що важко говорити про розташування урн в могильних ямах. За всіма ознаками урни ставились на дно ями, хоч трапляються і певні особливості. (Ми не беремо до уваги урн, які лежали на боці, поскільки це є випадковості, що могли виникнути при засипанні ями, чи з іншої причини). В окремих похованнях під дном урни знаходились супроводжуючі предмети, а довкола трошки перепалених кісток. Взяти для прикладу поховання № 52, де для урни було використано великий гончарний горщик з рівною, вигладженою поверхнею сірого кольору. Урну з кістками прикривала виявлена в роздушеному виді гончарна двовуха посудинка (поруч знаходилась друга двовуха посудина), а під дном урни лежали зігнута залізна голка, уламок залізного ножа, пряслице. Така ж картина є і поховання № 5.

У всіх похованнях для урни використовувалась одна посудина. В світлі сказаного привертають до себе увагу поховання № 18, 19 і 20. Це три урни з перепаленими людськими кістками (три різних ліпних посудини), що були поставлені у великий ліпний горщик. Однак, ми розглядаємо їх як три окремих дитячих поховання в одному захороненні. Відразу треба відзначити, що спостерігались відмінності між перепаленими кістками всіх трьох урн. Ні урни, ні горщики, в якому вони стояли, не мали ніякого накриття.

До урн скидалися відібрані від решток вогнища перепалені кістки. Іноді вони старанно відібрані, деколи менш старанно, тобто без спеціального сортування.

Крім кісток до урни вкладались приналежні померлому різні предмети, як ножі, пряжки, шила, фібули, бритви, пряслиця, намистини і т.д. Згадані предмети могли лежати зверху на кістках, між ними, а часто – під кістками на дні урни. Були також поховання, в яких супроводжуючі предмети лежали збоку біля урни. Так, в похованні № 8 біля дна урни лежали залізний ніж, залізне окуття пояса, уламок дзеркала, залізний ключ. Подібна картина буває і на інших могильниках. Зокрема, біля урни поховання № 8 в Гриневі лежали чотири пряжки до пояса, ніж, шило та кресало²². Іноді туди попа-

дали і фрагменти сильно перепаленого посуду. Зустрічаються поховання, де в урні лежали і цілі посудинки.

Деякі сльві про місцезнаходження самих кісток в урнових похованнях. В основному вони зсипані до урни, хоч зустрічаються такі, де кістки знаходяться в урні та біля неї. На нашу думку це не слід пояснювати поховальним ритуалом, а скоріше малою вмістимістю посудин, вибраних під урну.

Урнами служили ліпні, або гончарні посудини різних форм, як горщики, глечики, двовухі посудинки, чаші на високій ніжці, глечики. Говорити про якусь спеціальну, конкретно визначену форму посуду, що використовувався для урн, немає підстав. Підрахунки показують, що біля 75% урн були ліпними і тільки 25% виготовлені на гончарному колі. За формою це були горщики (56%), двовухі посудини (25%) та інші (19%).

Отже, на могильнику в Болотні переважали урни, виготовлені ліпним способом, хоча в цілому серед виявленої кераміки переважала гончарна. Трапляються тілопальні поховання, де замість урни перепалені кістки були складені на уламку кераміки (поховання № 44). Подібна картина спостерігалась і на Гринівському могильнику, де в похованні № 7 перепалені кістки лежали на уламку ліпного горщика.

Після того, як кістки були зібрані та зсипані в урну, вона прикривалась іншим посудом, в більшості перевернутим дном вгору. Накривками найчастіше були чаші на високій ніжці, зокрема, їхня верхня тарілкоподібна частина. Такого ж характеру накривки переважають і на могильниках у Верхній Липиці та Гриневі. Для прикривання урн використовувались і інші посудини, як маленькі мисочки, лійчасті кухлики та інш. Трапляються поховання, прикриті лише фрагментами кераміки, рідко – кам'яними плитками. Окремі з урн не мали зовсім прикриття (похов. № 43).

При розгляді тілопальних поховань слід звернути увагу ще на таку особливість, чи на такий тип поховань, як ямкові. Всього на могильнику в Болотні виявлено дев'ять безурнових поховань, що становить біля 20% від загальної кількості тіло-спалень. Їм властиві ті ж самі ознаки, що й урновим. Глибина залягання в них однакова, що й в урнових. Кальциновані кістки складались на дно ямки, рідко на кам'яну плитку. В одному випадку кістки були розсипані на більшій площі, що виділяє його серед інших поховань.

Як і урнові поховання, безурнові (ямкові) теж бувають прикриті цілими посудинками, уламками кераміки, а в похованні № 34 – дрібним камінням.

Привертає до себе увагу поховання № 61, що залягало на глибині 0,25 м від сучасної поверхні. Під кам'яною плиткою чотирикутної форми лежала роздушена чаша на високій ніжці, яка прикривала перепалені кістки, що були зсипані на кам'яній вимостці. Під кам'яною вимосткою на глибині 0,5 м від сучасної поверхні простежена ямка округлої форми діаметром 0,45 м. В ямці знаходився розламаний на чотири частини залізний меч, а біля нього залізний ніж, наконечник списа з надламаним вістря,

²² М. Śmiszko, *Kultura wczesnego okresu...*, s. 61.

сильно перепалений і сплющений умбон, фрагменти бронзових піхов меча, зігнута залізна голка, шип шпори.

Чаша, якою були прикриті кістки, виготовлена з відчищеної глини, поверхня рівна, вигладжена, випал добрий. Це вказує, що в цьому похованні як і в інших, був використаний звичайний посуд, що вживався в побуті, а не виготовлений спеціально для обрядових потреб. Речі, які знайдені в тілопальних безурнових похованнях, часто мають на собі сліди перебування в огні. Однак, є речі на яких не видно дії вогню, але вони бувають погнуті, поламані. Є всі підстави вважати, що супроводжуючі предмети свідомо псувались, нищились. Пояснити це можна вимогами поховального обряду, а можливо і страхом перед покійником.

Тілопокладення. Вище вже відзначалось, що тілопальний спосіб захоронення є панівним на липицьких поховальних пам'ятках. Разом з тим результати досліджень могильника в Болотні виказують значний відсоток захоронень у виді тілопокладень. Такого типу поховань тут відомо чотирнадцять, або біля 20%. Вони не складають якоїсь компактної групи, а розміщені поміж тілопальними похованнями. Дев'ять з них зосереджені в центральній частині могильника, три – в північній, два в західній. Орієнтація поховань північна, з певним відхиленням на північний схід. Таке незначне відхилення від північної орієнтації могло би пояснюватись тим, що могильник розташований в півніжжі Винної гори, яка знаходиться від нього в північно-східному напрямі. Тому й поховання орієнтувались на цю гору з усвідомленням, що гора знаходиться в північному напрямі. Та й орієнтація робилась по сонцю. Якщо навіть строго дотримуватись сторін світу, то все одно приймається загально північний напрям.

Подібна картина спостерігається в орієнтації поховань – тілопокладень на черняхівському могильнику в Оселівці. Незначні відхилення (до 25%) від північного напрямку Г. Ф. Нікітіна вважає північною орієнтацією. Тому розміщені в такий спосіб поховання відносяться нею до групи з північною орієнтацією²³.

Результатами досліджень в Болотні спростовується твердження С. П. Пачкової про південну орієнтацію тілопокладень в липицькій культурі²⁴.

Глибина залягання тілопокладень неоднакова, хоч в цілому вони знаходяться на більшій глибині від тілопальних поховань. Трапляються поховання на глибині 0,5 м, хоч основна їх кількість знаходиться на глибині 0,6–0,85 м від сучасної поверхні. Про форми могильних ям говорити важко. Велика глибина залягання чорнозему при відносно незначній глибині залягання поховань не дає можливості вловити їх профіль. Лише в похованні № 37 вдалось простежити могильну яму овальновидовженої форми, орієнтовану з півночі на південь. Її розміри 0,75 х 1,8 м.

²³ Г. Ф. Нікітіна, *Могильник у с. Оселивка Кельменецького району Черновицької обл., Могильник черняхівської культури*. Москва, 1988, с. 89.

²⁴ *Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. Погребальный обряд*. Киев, 1990, с. 42.

При захороненні покійників способом тілопокладення в 5-ти з них використано камінь. Це становить 35,7% від загальної кількості тілопокладень. Треба відзначити, що конструкції з каменю мали різний характер. Особливо привертають до себе увагу поховання № 30 та 36.

В похованні № 30 людський скелет довжиною 1,5 м був орієнтований головою на північ, лицем на захід. Його грудну та тазову частину прикривала кам'яна плита трикутної форми, виготовлена з пісковика. Її розміри – 0,4 м (в основі), довжина (висота) 0,8 м, товщина 0,14 м. Плита лежала вершиною до тазу, основою – на рівні плечей. На покійнику лежали (*in situ*) залізна пряжка в районі тазових кісток, а поруч залізне шило та два крем'яні відщепи. Прикриття грудей покійника плоским каменем відоме в дещо пізніших археологічних культурах, зокрема, в черняхівській. Дослідниця черняхівського поховального обряду Г. Ф. Нікітіна вважає, що прикладання грудей покійника тяжким каменем спрямоване проти самого покійника²⁵.

Інший характер кам'яної викладки в похованні № 36. Зорієнтоване головою на північ тілопокладення було обкладене поставленими на ребро кам'яними плитами. Великий камінь чотирикутної форми лежав за головою покійника. Подібний камінь лежав і в ногах. Кам'яні плитки прикривали поховання зверху, від чого утворилась ніби гробниця. Камінь чотирикутної форми знаходився над головою покійника в похованні № 40. Груди йому прикривала близька до чотирикутної кам'яна плита, а дещо менша лежала на ногах. Всі три камені лежали уступаами з голови до ніг, суцільно прикриваючи поховання. Не було тільки плиток з боків. Захоронення покійника в своєрідній кам'яній скрині за всіма ознаками символізувало міцне, надійне запечатування захоронення. Важливим є розгляд питання про порушені поховання. Йдеться про поховання № 14, від якого збереглась частина тазової кістки, кінцівок та черепа. За розміщенням цих кісток можна допустити, що покійник лежав головою на північ.

Лише частково збереглось і поховання № 16. Судячи по черепу та кістках рук, воно теж було орієнтоване головою на північ.

Причиною часткового знищення поховань, враховуючи їх незначну глибину залягання (0,3–0,45 м), могли бути якісь пізніші роботи, що велись на території могильника. Разом з тим порушувались чомусь тільки тілопокладення. Поясненням цьому явищу може бути те, що речі, які супроводжували поховання, не були в огні і могли викликати інтерес в грабіжників. Зневажливе відношення до кісток покійника більше говорить про їх порушення в часі грабежу, а не пов'язується з якимись обрядовими діями. Тим більше, що в похованні № 14 знайдено лише декілька фрагментів кераміки, в похованні № 16 стояла ліпна двохуха посудинка, а недалеко фрагмент гончарної посудини. Згаданий вище залізний

²⁵ Г. Ф. Нікітіна, *Могильник у села Оселивка*, с. 90.

ніж зн
надлом
могли
дає по
культу
дом, щ

Роз
кладен
ника в
непору
покійн
положе
в похов
попере
в полож
є одна
Певна
ноги п
одній,
можли
покійн
ням на
на захі

Пер
явність
на пом
таких
дини з
в ногах
голови
Слід ві
похова
ких роз

В
значну
посуд,
ки з їж
кількіс
а також
і т.д. З
а в пер
визнач
групи
в похов
виявлен
кож но
краще
визнче

Най
з похов
дужку,
ніжку з
є прото

²⁶ У
чернях

²⁷ А
САИ, Д

ніж знаходився на відстані від поховання і до того був надломаний. Не виключено, що якісь цінніші предмети могли бути зібрані. На думку І. С. Винокура, який розглядає поховання Ружичанського могильника (черняхівська культура), потривожені поховання пов'язуються з обрядом, що мав магичне значення²⁶.

Розглядаючи питання поховань у вигляді тілопокладень, слід звернути увагу на положення самого покійника в ямі. Поскільки більшість з поховань збереглися непорушними, можна з невненістю констатувати, що покійників клали на дні ями на спину в витягнутому положенні. Руки були витягнуті вздовж тіла і лише в поховання № 41 ліва рука була зігнута в локті і лежала поперек грудей, а права закладена за голову. Якщо в положенні рук не було однотипності, то положення ніг є однаковим: ноги витягнуті паралельно одна одній. Певна відмінність спостерігається в похованні № 37, де ноги покійника розміщені так само паралельно одна одній, але дещо підігнуті. Може це пов'язане було з неможливістю їх випростати (кульгавість і т.п.). Головою покійники орієнтовані на північ, або з деяким відхиленням на північний схід (про це було сказано вище), лицем на захід.

Певною особливістю поховань – тілопокладень є наявність в них посудин-приставок з їжею, яка була потрібна померлому в загробному житті. Місце знаходження таких посудин не було регламентоване обрядом. Посудини з їжею знаходились біля голови, біля грудей, а навіть в ногах. В трьох похованнях такі посудини стояли біля голови (№ 16, 38, 66), а поховання № 16 – ще й біля ніг. Слід відзначити, що кількість таких посудин з їжею для поховання – одна, або дві, до того ж, як правило, невеликих розмірів.

В результаті дослідження могильника отримано значну кількість матеріалів. В першу чергу це глиняний посуд, що був використаний як урни, а також, як приставки з їжею. Серед супроводжуючого інвентаря є значна кількість фібул, пряжок, ножів, браслетів, намистин, а також голки, шила, бритви, шпори, пряслиця, бруски і т.д. Значне місце займають ключі. Частина цих речей, а в першу чергу фібули, ножі піддаються хронологічному визначенню. Слід відзначити, що фібули належали до групи найбільш поширених предметів, які траплялись в похованнях. Всього в процесі чотирирічних досліджень виявлено 23 фібули. У великій кількості виступають також ножі (27 шт.) та пряжки (20 шт.). Поскільки найкраще розроблена хронологія фібул, тоз них слід почати визначення часу існування могильника.

Найранішою є залізна сильнопрофільована фібула з поховання № 49 (рис. 12-Г), що мала сильнозігнуту дужку, прикрашену профільованим гудзком, вигнуту ніжку з приймачем. Такі фібули на думку А. К. Амброза є прототипом справжніх очкоподібних фібул²⁷. Виступа-

ють вони разом з фібулами, що мають вирізані “очка” (багате поховання в Колоколіні). Аналогії для них є в О. Альмгрена²⁸. Ареал їх поширення – Саксонія, Бранденбург, Сілезія. Датуються кінцем I ст. до н.е. – поч. I ст. н.е.

До дуже ранніх відносяться дві бронзові фібули з урнового поховання № 27. Одно з них збереглось повністю, у другій надломаний приймач. Масивна, розширена головка фібул має гачок та плитку для підтримання пружинного апарату. Пружина складається з 8–10 витків з верхньою тятивою, закріпленою між гачком і плиткою, а потім переходить в голку. Головка разом з шийкою творять сильнопрофільовану дужку з двома гудзками на ній, дужка переходить в рівновитягнуту ніжку з широким рамчастим приймачем, що закінчується гудзком (рис. 6-А, 11). Уламок такої фібули знайдено також в похованні № 51. Згідно А. К. Амброза такі фібули відносяться до підгрупи 13 сильнопрофільованих фібул західних типів, їхній ареал – це провінція Паннонія, Норікум, звідки вони проникали на території Словаччини, Чехії, Моравії, Сілезії, нижнє Повіслення. Знайдені також на території Дакії. Датуються самим початком I ст. н. ери²⁹.

До ранніх належать фібули, знайдені в похованнях № 4 та № 47. Вони відносяться до типу сильнопрофільованих, одно членних. Пружинний апарат творить єдине ціле з фібулою: з широкої поперечної плитки вгору піднімається гачок для підтримання пружини, а під ним починається основа пружини. Пружина складається з 8-ми витків з верхньою тятивою, закріпленою між гачком і плиткою, яка переходить в голку. Ромбоподібна головка разом з шийкою творять сильно зігнуту дужку з профільованим гудзком. Дужка переходить в ніжку з приймачем, що закінчується гудзком. В приймачі є два чотирикутні та один округлий отвори. Довжина фібул 6 см.

Можна відзначити, що сильнопрофільовані фібули з чотирикутними отворами в приймачі є похідними від ажурних. Згідно Альмгрена вони датуються епохою Тіберія (14–37 р.р. н.е.), однак, великої хронологічної різниці між ажурними і ними немає³⁰.

Певна кількість бронзових фібул з могильника в Болотні відносяться до типу з вкороченим приймачем, з двома округлими отворами в ньому. Корпус цих фібул S-подібний (пох. № 21, 30, 42).

Фібули такого типу відомі з могильників у Верхній Липиці, Звенигороді. Час їх розповсюдження – епоха Клавдія, Нерона і Веспасіана (40–70-ті роки нашої ери)³¹. Аналогії для таких фібул наводить О. Альмгрен³². В першу половину II ст. н.е. вкладається фібула з поховання № 62. Вона мала широку, сильно зігнуту дужку з майже зникаючим поперечним пружком на переході її в пла-

²⁸ O. Almgren, *Studien über Nordeuropäische Fibelformen*, Leipzig, 1923, Abb. 44, s. 22.

²⁹ А. К. Амброз, *Фібулы...*, с. 39.

³⁰ O. Almgren, *Studien...*, s. 35, 37.

³¹ А. К. Амброз, *Фібулы...*, с. 36.

³² O. Almgren, *Studien...*, s. 34–37, 154–157, Abb. 68.

²⁶ И. С. Винокур, *Ружичанский могильник. Могильники черняховской культуры*, Москва, 1979, с. 126.

²⁷ А. К. Амброз, *Фібулы Юго Увропейской части СССР*, САИ, Д 1–30, Москва, 1966, С. 35.

стинчасту ніжку з суцільним приймачем. Ніжка була прикрашена двійними вглибленими очками. А. Амброз датує такі фібули першою половиною II ст.н.е.³³ Згідно класифікації Р.Ямки такої форми фібули відносяться до VII-го типу серії А і могли вживатись від першої чверті I тис. до н.е. і до половини III ст.н.е.³⁴

Поскільки така фібула є єдиною на могильнику і виступає разом з фібулами, вживаними найпізніше в першій половині II ст.н.е., ми можемо вважати, що вона є синхронною з ними і може бути віднесена не пізніше, як до початку II ст.н.е.

Розглянуті нами фібули з визначеним часом їх поширення датують нам підставу визначити хронологічні рамки могильника в селі Болотня. Вони виражаються самим рубезем нашої ери – початком II ст.н.е. Могильник в Болотні пов'язується з початковою фазою перебування дакійського населення на нашій території.

* * *

Соціально-економічному ладові липицького населення відповідав їхній світогляд, їхні вірування. Важливе значення для характеристики релігійних обрядів, вірувань мають археологічні матеріали. Особливо цінними є дані, отримані при дослідженні могильників. Розглянутий нами вище спосіб захоронення покійників, зокрема, спалювання їх на вогнищах, складання до урни кісток разом з приналежними померлому речами, а також наявність в похованні додаткових посудин свідчить про віру липицького населення в загробне життя. За їх поглядами всі речі покійника, а також їжа, питво, будуть потрібні йому в потой-бічному світі. Вважалось, що він там буде мати ці ж самі заняття, що й при житті, а тому в одних похованнях знаходимо речі чоловічого користування, як ножі, шила, бруски, а в інших жіночі прикраси, пряслиця і т.п. Символічне значення мало також саме спалювання тіла покійника на вогнищі. Вірилось в очищувальну силу вогню.

Картина релігійних вірувань липицьких племен буде повнішою при врахуванні духовного життя етнічно спорідненого з ним дакійського населення території сучасної Румунії. Слід зазначити, що для останніх характерним був політеїзм. Головним їхнім божеством був Замолксіс, який часто фігурує під іншими іменами³⁵. Він

вважався божеством підземного царства, до якого після смерті відходять люди. З другого боку поклонялись також Тобелейзісу-богові грому та блискавки. Його, можливо, пов'язували даки з міфічними драконами, зображення яких на бойових значках видно на рельєфах колони Траяна³⁶. Існував у даків також культ сонця. Про це, зокрема, свідчить посуд з Попешті, на якому зображені танцюристки з схематичним сонцем над головами³⁷ до появи там римлян. Служителі (жреці) цього культу після смерті обожнювались і зображувались у вигляді вершників³⁸. "Боги-вершники" вважались синами Замолксіса. Дакійці думали, що "боги-вершники" гарантують їхнім поклонникам безсмертя³⁹.

Липицьке населення Верхнього Наддністров'я дотримувалось не тільки аналогічного з даками поховального обряду, про що вже було сказано вище, але й вірило, мабуть, в тих же самих богів. Не виключено, що значний вплив на релігійні вірування липицьких племен мали також оточуючі їх умови. Про вірування мешканців поселень в Ремезівцях на Майдані-Гологірському нам говорити важко, тому що біля них не досліджено поки що ні одного поховання.

Розгляд господарської діяльності, торгових зв'язків, суспільного ладу та духовного життя липицького населення дозволяє нам, таким чином, зробити висновок:

по-перше, розвиток продуктивних сил, зокрема, високий рівень землеробства, виділення окремих ремесел, можливість продати додатковий продукт привела до зародження майнової нерівності, до росту майнової та соціальної диференціації; (Це спостерігається на фактичних пам'ятках території Румунії).

по-друге, липицьке населення, як і вся дакійська народність внаслідок економічних змін знаходилося на стадії далекоідучого розкладу родово-общинних відносин і створення класового суспільства. Для всієї дакійської народності і для липицького населення, як її складової частини, це був період військової демократії, коли війна і організація для війни стають нормальними функціями народного життя;

по-третє, релігією липицького населення був політеїзм, що відповідає віруванням основної маси дакійської людності.

³³ А. К. Амброз, *Фібулы...*, с. 35.

³⁴ R. Jamka, *Fibula typu oczkowanego w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem ziem polskich*, „Mat. Star.”, t. 10, 1964, s. 27, 56–59.

³⁵ C. Daicovicju, M. Constantinescu, *Breve historia*, s. 32.

³⁶ И. Т. Кругликова, *Дакия в эпоху римской оккупации*, с. 51.

³⁷ A. Vulpe, *Reprezentari umane de cupele getice de la Popeshti*, SCIV, 2, 1965, s. 352.

³⁸ V. Parvan, *Une nouvelle inscription de Tomi, Dacia*, I, s. 278.

³⁹ V. Parvan, *Цум. праця*, с. 276.

Problemy obrządku pogrzebowego ludności Górnego Naddniestrza w pierwszych wiekach naszej ery (na podstawie materiałów z cmentarzyska w Błotni)

Streszczenie

W pierwszej części autor podaje krótkie informacje o znanych cmentarzyskach kultury lipickiej (Werhna Lipica, Hryniów, Kołokolin, Zwenigorod, Czyżyków, Zaliski, Niezwisko). Druga część stanowi opracowanie materiałów z cmentarzyska w Błotni, objętego do tej pory największym zakresem badań, spośród wszystkich cmentarzysk lipickich. Zostało ono odkryte w 1953 roku. Pierwsze badania prowadził I. Swiesznikow w 1954 roku. Zasadnicze prace prowadził autor opracowania w latach 1977, 1985, 1986, 1992. Rozkopując 1540 m² stanowiska i odkrywając 71 grobów (z wcześniejszych badań znamy co najmniej 7 grobów, co daje łączną liczbę 78 pochówków na cmentarzysku). Groby były zagłębione od 0,25 do 0,5 m od współczesnej powierzchni, a tylko nieliczne sięgały głębokości 0,7 m. Cmentarzysko zostało zbadane w całości.

Część grobów została zniszczona przed badaniami, a ogólną ich liczbę autor szacuje na 85–80 (w tym 78 znanych z badań). Groby były rozmieszczone nieregularnie, a występujące w układzie zbliżonym do rzędnego o orientacji N-S. Na 71 odkrytych grobów 14 (20%) były to pochówki szkieletowe. Dominuje zatem ciałopalenie, obyczaj „obowiązujący” wśród Daków. Kremacji dokonywano poza cmentarzyskiem (nie odnotowano takich miejsc w obrębie grzebalnej przestrzeni cmentarzyska). Groby ciałopalne dzielą się na urnowe (72,1% grobów ciałopalnych) i jamowe (bezpopełcowe – 27,9%). Groby ciałopalne były wkopane stosunkowo płytko, stąd prawdopodobieństwo ich zniszczenia lub uszkodzenia. Jamy nie były czytelne, bowiem groby te znajdowano w czarnoziemnej „warstwie kulturowej”.

W urnach znajduje się kości, starannie zbierane ze stosu, oraz wyposażenie metalowe (leżące na kościach, wśród nich,

a także pod nimi – na dnie urny). Znane są groby, gdzie kości znajdują się w urnie i obok niej, co autor tłumaczy nie względami obrządku pogrzebowego, a małą pojemnością popielnicy, nie mieszczącej wszystkich kości. Urny to w 75% naczynia lepienne w ręku, a w 25% toczone na kole (choć wśród całego zbioru ceramiki dominują naczynia toczone). Pod względem form zdecydowanie przeważają garnki (56%). Urny były przykrywane odwróconym do góry dnem innym naczyniem. W grobach jamowych kości były składane na dno jamy lub rozsypywane na większej powierzchni (1 przy-padek).

Groby szkieletowe nie tworzyły większych skupisk lub zagęszczeń były rozmieszczone wśród ciałopalnych. Przeważa tutaj orientacja północna, z odchyleniem na płn-wsch., co można wytłumaczyć charakterystycznym ukształtowaniem terenu. Groby te były wkopywane głębiej niż ciałopalne. W 5 przypadkach stwierdzono różne układy kamieni – np. w grobie nr 30 szkielet był przykryty kamienną płytą, a w grobie nr 36 kamienie tworzyły rodzaj skrzyni. Zmarły leżał najczęściej w pozycji wyprostowanej na wznak z rękami wzdłuż tułowia. Groby szkieletowe były wyposażone podobnie jak ciałopalne, a naczynia-przystawki znajdowane są w różnej pozycji i miejscu.

Z cmentarzyska pochodzi duża seria materiałów ruchomych. Wśród nich można wymienić: ceramikę, przęśliki, noże, fibule, sprzączki, bransolety, szydła i igły, paciorki, klucze i okucia szkatulek, groty, miecze, ostrogi, oselki.

Na podstawie zróżnicowania źródeł ustalono chronologię cmentarzyska na czasy od przełomu er do początku II w. n.e. Cmentarzysko łączy autor z pierwszą fazą przenikania etnosu dackiego w Górne Podniestrze.

Fragen des Bestattungsritus der Bevölkerung aus dem Gebiet am oberen Dniestr (Görne Naddniestrze) in den ersten Jahrhunderten unserer Zeitrechnung (anhand der Materialien vom Gräberfeld in Błotnia)

Zusammenfassung

Der Autor informiert in dem ersten Teil über die bekanntesten Gräberfelder der Lipica-Kultur (Werhna, Hryniów, Kołoklin, Zwenigorod, Czyżyków, Zaliski, Niezwisko). Der zweite Teil ist eine Bearbeitung der Materialien von dem Gräberfeld in Błotnia, das bisher am wenigsten von allen Lipica-Gräberfeldern erforscht wurde. Es wurde 1953 freige-

legt. Die ersten Forschungsarbeiten wurden 1954 unter der Leitung von I. Swiesznikow durchgeführt. Die eigentlichen Arbeiten führte in den Jahren 1977, 1985, 1986, 1992 der Autor dieses Beitrags durch. Er legte 1540 qm der Fundstelle mit 71 Gräbern frei (aus den früheren Forschungen kennen wir mindestens 7 Gräber, was zusammen 78 Bestattungen auf

diesem Gräberfeld ausmacht). Die Gräber waren von 0,25 m bis 0,5 m und nur wenige 0,7 m in dem gegenwärtigen Boden eingetieft. Das Gräberfeld wurde vollständig erforscht.

Ein Teil der Gräber wurde noch vor den Forschungen zerstört, und ihre Zahl wird vom Autor auf 85–80 geschätzt (darunter 78 erforschte Gräber). Die Gräber waren unregelmässig verteilt, und in einer reihenähnlichen N-S Folge lokalisiert. Von den 71 freigelegten Gräbern 14 (20%) waren Skelettbestattungen. Dominierend sind hier die Brandbestattungen – ein Ritus, der unter den Dakern vorherrschend war. Die Einäscherung erfolgte außerhalb des Gräberfeldes (Innerhalb des Bestattungsbereiches des Gräberfeldes wurden keine Spuren der Leichenverbrennung festgestellt). Die Brandbestattungen werden in Urnengräber (72,1% der Brandbestattungen) und Grubengräber (urnenlose Gräber – 27,9%) eingeteilt. Die Brandbestattungen wurden ziemlich flach freigelegt, daraus resultiert auch ihre Zerstörung und Beschädigung. Die Gruben waren nicht deutlich sichtbar, denn sie befanden sich in der Schwarzerde „der Kulturschicht“.

In den Urnen fand man sorgfältig vom Verbrennungshaufen gesammelte Knochen und Metallgegenstände (auf den Knochen, zwischen den Knochen und auch unter den Knochen- auf dem Urnenboden liegende Metallgegenstände). Bekannt sind Gräber mit den Knochen in der Urne aber auch daneben, was der Autor aus dem kleinen Urneninhalt nicht alle Knochen paßten in die Urne hinein- und nicht aus den damals herrschenden Bestattungsriten resultieren läßt. 75% der Urnen bilden die handgefertigten Gefässe und 25% macht die Drehscheibenkeramik aus (obwohl in der ganzen Keramik-

sammlung die gepressten Gefässe dominierend sind) Hinsichtlich der Form überwiegen hier die Töpfe (56%). Die Urnen waren mit einem anderen Gefäss, der mit dem Boden nach oben gewendet war, zugedeckt. In den Grubengräbern fand man die Knochen auf dem Boden oder zersträut auf einer größeren Fläche (1 Fall).

Die Skelettengräber bildeten keine größeren Anhäufungen und sie waren zwischen den Brandbestattungen verteilt. Hier überwiegt die N- Orientierung mit einer Abweichung Richtung N-W, was man mit dem hier charakteristischen Relief erklären kann. Diese Gräber wurden tiefer als die Brandbestattungen freigelegt. In 5 Fällen stellte man verschiedene Verteilung der Steine fest- z.B im Grab 30 war das Skelett mit einer Steinplatte zugedeckt, und im Grab 36 bildeten die Steine eine Art. der Kiste. Der Verstorbene lag gerade auf dem Rücken mit den entlang dem Körper gestreckten Händen. Die Skelettengräber waren ähnlich wie die Brandbestattungen ausgestattet, und die Gefässe- Beigefässe findet man dort an verschiedenen Orten.

Von diesem Gräberfeld stammt eine große Serie der beweglichen Funde, unter denen man folgende Kategorien aufzählen kann: Keramik, Wirtel, Messer, Fiebel, Schnallen, Armbänder, Ahlen, Nadeln, Perlen, Schlüssel und Kistenbeschläge, Pfeilenspitzen, Schwerter, Sporne und Schleifsteine.

Aufgrund der Differenzierung der Quellen legte man die Chronologie des Gräberfeldes in die Zeit vom Umbruch der Ären bis in das II Jh n.Ch. fest. Dieses Gräberfeld verbindet der Autor mit der ersten Phase der dakischen Einflüsse auf dem Gebiet am oberen Dniestr. (Görne Podniestrze).

Rzeszow

Anton

W
zeum C
Konser
cze bad
gm. Cz
około 1
wego i
wielkie
słoka, k
no-wsc
powierz
rowej,
roku. W
tego po
badań v
przycz
psychac
degrada

W t
dania, z
nie war
miki w
i IX do
Stanow
dotyche
rza Strz
W
uwagę
chodnie
odstani
logiczn
no 970

W c
czarnyc
znaczen
dowej c
z punktu